

Šestideo

OD OSLOBOĐENJA BEOGRADA DO KRAJA RATA

I

ZIMSKE OPERACIJE 1944 1945. GODINE

Krajem 1944. i početkom 1945. front Crvene armije protezao se linijom Mazurska jezera — reka Narev — reka Visla — Košice — Estergom — Blatno jezero — reka Drava. Na zapadu, anglo-američke trupe su izbile na liniju reka Rajna — Sarbriken — Ahen — Nojmegen — donji tok Meze, a u Italiji na Toskanske Apenine. Savezničke armije su se pripremale za odlučujuću ofanzivu na Nemačku.

Krajem 1944, posle uspešnih operacija za oslobođenje Srbije, Makedonije, Dalmacije i Crne Gore, znatno se izmenila vojno-politička situacija na jugoslovenskom ratištu. Glavnina snaga NOVJ, oslobodivši velik deo Jugoslavije, stvorila je stabilnu i prostranu strategijsku pozadinu na koju se mogla osloniti. Time su se bitno izmenili uslovi za dalje vođenje rata. Svoj deo opšteg strategijskog fronta (u Evropi) NOVJ je u Podunavlju povezala s levim krilom Crvene armije, a na jugu, preko Jadrana, sa frontom zapadnih saveznika u Italiji, na Toskanskim Apeninima.

Pred NOVJ sad je stajao neposredan zadatak da se vojnički pripremi za prolećnu, odlučujuću ofanzivu svih savezničkih armija protiv Nemačke. U tom cilju trebalo ju je reorganizovati, popuniti ljudstvom, naoružati savremenim oružjem i snabdeti odgovarajućom ratnom opremom.

Položaj Nemačke bio je skoro beznadežan, ali se ona uporno branila. Protivofanzivom u Ardenima, krajem decembra 1944, bilo je doduše za nekoliko nedelja usporeno napredovanje anglo-američkih snaga, ali su Nemci istrošili i poslednje strategijske rezerve na zapadnom frontu. U januaru 1945. Hitler je naredio da se preduzme protivofanziva i u Mađarskoj, s ciljem da se deblokiraju okružene nemačke snage u Budimpešti i prodorom preko Dunava skрати front grupe armija »Jug«. On je i vrhovnom komandantu Jugoistoka naredio da organizuje odbranu na liniji Mostar — Višegrad — Drina — Ilok, iako mu

je ovaj predlagao da se snage grupe armija »E« postepeno povuku na liniju Rijeka — Bihać — Banja Luka — Bosanski Samac — Vukovar. Ovaj predlog Hitler je odbio prvenstveno iz strategijskih obzira, jer su severozapadni i zapadni delovi Jugoslavije bili izvanredno važna operativno-strategijska spona između nemačkog fronta u Mađarskoj i onog u Italiji, i osiguravali južne prilaze Nemačkoj. S druge strane, ovo područje je trebalo držati i radi iskorišćavanja izvora za nemačku ratnu privredu, kao i obezbeđenja petrolejskih polja u jugozapadnom delu Mađarske i u Austriji. Usled toga Nemci su bili primorani da u Jugoslaviji drže jake snage i da sve do aprila 1945. vode na jugoslovenskom ratištu oštre borbe.

Posle oslobođenja Beograda, 1. proleterski i 12. korpus¹ (objedinjeni pod komandom Štaba 1. proleterskog korpusa) i 19. streljačka divizija Crvene armije² nastavili su gonjenje kroz Srem. Neprijateljske snage,³ ojačane krajem oktobra i početkom novembra 118. lovačkom divizijom i pukovskom borbenom grupom 264. divizije, pružile su početkom novembra organizovan otpor na liniji Neštin — Ležimir — Lačarak, a zatim, početkom decembra,⁴ na liniji Ilok — Erdevik — Martinci. Sredinom decembra neprijatelj se, pod jakim pritiskom 1. proleterskog korpusa, povukao na ranije utvrđenu liniju Sotin — Orolik — Komletinci.

S ciljem da probiju ovaj neprijateljski položaj, 14. decembra su 1, 5, 11. i 21. divizija 1. proleterskog korpusa izvršile napad na celom frontu i u toku dana odbacile neprijatelja na njegovom desnom krilu, zauzele Komletince i izbile neposredno istočno od Otoka. Borbe su nastavljene i sutradan, ali su divizije, po naređenju Štaba korpusa, obustavile napade i pristupile organizaciji položaja na dostignutoj liniji: istočna i jugoistočna ivica Sotina — jugoistočno od pustare Grabovo — neposredno istočno od Beraka, Orolika i Otoka — Bosutske šume — Sava.

Od 17. do 20. decembra u Srem su stigle 3. i 8. divizija bugarske 1. armije i preuzele deo fronta na odseku Sotin — Orolik. One su od 20. do 24. decembra izvršile nekoliko ne-

¹ Taj korpus je 11. novembra povučen sa sremskog fronta i prebačen u Novi Sad, gde je stavljen pod komandu Glavnog štaba Vojvodine.

² Nije utvrđeno da li je ta divizija bila cela.

³ Ne raspoložemo tačnim podacima o tim snagama, ali je verovatno da su to bile snage koje su se povukle iz Zemuna: dopunski bataljon 1. brdske divizije, delovi 92. motorizovane brigade i 737. pešadijskog puka, delovi 117. lovačke divizije i artiljerijski delovi koji su učestvovali u odbrani Beograda i Zemuna.

* U prvoj polovini decembra 1944. komandu nad nemačkim snagama u Sremu preuzeo je Štab 34. armijskog korpusa od Štaba 68. armijskog korpusa, koji je prebačen u Mađarsku.

uspelih napada na neprijatelja. Posle 24. decembra prebačene u Baranju.

Pošto su jedinice sovjetskog 52. korpusa u sadejstvu sa K1 divizijom NOVJ u toku novembra 1944. razbile neprijateljsku odbranu u Baranji i oslobodile ovu oblast, Vrhovni štab naredio da 12. korpus preuzme deo fronta na levoj obali Drave, od Zalata (na železničkoj pruzi Pečuj — Podravska Slatina) do ušća Drave u Dunav, sa zadatkom da obezbedi levi bok IH ukrajinskog fronta i da podrži dejstva 6. i 10. korpusa NOVJ na desnoj obali Drave — u pozadini nemačkog fronta u Sremu.

U to vreme su dejstva 6. i 10. korpusa dobila naročit značaj. Prema naređenju Vrhovnog štaba njihove jedinice su u toku novembra i decembra napadale komunikacije i pojedina uporišta, stvorivši u rejonu Virovitice slobodnu teritoriju, koja je mogla da posluži kao mostobran sovjetskim i našim snagama koje su se nalazile na levoj obali Drave. U cilju sadejstva sa 6. i 10. korpusom i radi obezbeđenja levog krila III ukrajinskog fronta, 8. decembra je na desnu obalu Drave prebačen jedan puk sovjetske 233. divizije. Petnaestog decembra, odmah po pristizanju na Dravu, prebačena je na njenu desnu obalu i glavnina 16. divizije 12. korpusa NOVJ, a početkom januara prebačeni su i ostali njeni delovi.

Po prelasku preko Drine, polovinom decembra 1944. Južna operativna grupa divizija (23, 25, 45, 17. i 28. divizija) vodila je, od 18. do 31. decembra, borbe na prilazima Bijeljini i Janji, na prostoriji Zvornik — Drinjača, na komunikaciji Bijeljina — Jamena, kao i u rejonu Vlasenice, Tuzle, Ozrena i Majevice. Njene snage su ovladale komunikacijom Vlasenica — Zvornik — Janja i time potpuno presekle neprijateljski pomoćni komunikacijski pravac koji je dolinom Drine izvodio u Posavinu.

U poslednjem periodu rata jasno se ističu dve etape: prva — zimske operacije, u kojima će glavnina NOVJ stvoriti povoljne operativno-strategijske uslove za prelaz u završnu ofanzivu; druga — završne prolećne operacije za konačno oslobođenje zemlje.

REORGANIZACIJA NOV I POJ

Konačnim oslobođenjem velikog dela jugoslovenske državne teritorije u drugoj polovini 1944. i merama Nacionalnog komiteta za normalizovanje privrednog i političkog života na ovoj teritoriji stvoreni su uslovi za reorganizaciju NOV i POJ u armiju regularnog tipa. Naredbom Vrhovnog štaba odi-

januara 1945. obrazovane su tri armije. Prvi proleterski korpus je reorganizovan u 1. armiju, 12. korpus u 3. armiju, a 14. korpus u 2. armiju. Šesti i 10. korpus su u operativnom pogledu potčinjeni Štabu 3. armije, a 3. korpus Štabu 2. armije.

Zbog priliva boraca iz Srbije i Vojvodine, divizije 1, 2. i 3. armije, čije se brojno stanje u toku borbi za Srbiju kretalo od 3.000 do 5.000 boraca, sada su dostigle prosečno brojno stanje regularnih divizija ratnog sastava. One divizije koje su bile formirane u toku leta i jeseni 1944. bile su popunjene uglavnom omladinom koja nije imala skoro nikakvog ratnog iskustva. To će pričinjavati ozbiljne teškoće u momentu prelaznja na frontalne borbe, za koje nisu bili dovoljno vični ni stariji borci NOVJ.

Zaplenjenim teškim naoružanjem i pomoću primljenom od Sovjetskog Saveza bile su ojačane i reorganizovane jedinice rodova i službi. Pri armijama i divizijama su obrazovane artiljerijske jedinice, a jedinice veze, inženjerije, pozadine, saniteta i druge opremljene su savremenijim tehničkim sredstvima.

Dvadeset devetog decembra 1944. naređeno je formiranje dveju vazduhoplovnih divizija, koje će početi dejstvovati sredinom januara.⁵ U Sovjetskom Savezu se u formiranju nalazila jedna tenkowska brigada. Za nju je upućeno ljudstvo krajem 1944, a ona će stići na front tek krajem marta.

Prvog marta 1945. preformiran je 8. korpus u 4. armiju, a istog dana Povereništvo narodne odbrane donelo je odluku o preimenovanju NOV i POJ u Jugoslovensku armiju i Mornarice NOV i POJ u Jugoslovensku ratnu mornaricu. Istom odlukom Vrhovni štab NOV i POJ preimenovan je u Generalštab JA.

Snage NOVJ u Bosni, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Sloveniji nisu reorganizovane, jer za to nije bilo uslova. One su uglavnom ostale u starim formacijama i vodile su borbe u pozadini neprijatelja.

Vrhovni štab i Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije nastojali su da što bolje organizuju pozadinu. Komunistička partija Jugoslavije, preko narodnooslobodilačkih odbora i masovnih antifašističkih organizacija, ulagala je velike napore u obnovu zemlje. Stanovništvo, a naročito omladina, prihvatilo se posla na obnovi železničkog i putnog saobraćaja, porušenih i oštećenih preduzeća i rudnika, bolnica i ostalih objekata potrebnih za uspešno vođenje rata.

⁵ Sporazumom između Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vlade Sovjetskog Saveza, NOVJ je dobila od Sovjetskog Saveza dve vazduhoplovne letачke divizije sa kompletnim pozadinskim jedinicama, tehničkim delovima i radionicama. Naše ljudstvo za ove divizije obučavali su od 25. novembra 1944. do 15. januara 1945. u školskim centrima ruski instruktori.

OBOSTRANI RASPORED SNAGA

Početakom 1945. raspored snaga NOVJ bio je sledeći:

— 3. armija (16. i 51. divizija) na liniji Barč — Podravska Slatina — Donji Miholjac — Darda — Apatin i dalje levom obalom Dunava do u visinu Vukovara;

— 1. armija (1. i 6. proleterska, 5, 11. i 21. divizija i 1. konjička brigada) na sremskom frontu, na liniji Berak — Orolik — Otok — Bosutske šume — Sava;

— 2. armija (17, 23, 25, 28. i 45. divizija) u severoistočnoj Bosni, orijentisana prema Bijeljini, Brčkom, Doboju i Vlasenici:

— 3. korpus (27. i 38. divizija) na prostori Vlasenica — Vareš — Tuzla;

— 2. korpus (3, 29. i 37. divizija) na teritoriji Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine;

— 5. korpus (4, 10, 39. i 53. divizija) u zapadnoj i severnoj Bosni, orijentisan ka dolinama Une, Save i Bosne;

— 8. korpus (9, 19, 20. i 26. divizija) u Dalmaciji, orijentisan glavninom ka severnoj Dalmaciji, a delom ka Mostaru;

— 4. korpus (7, 8. i 34. divizija) u Baniji, Kordunu, Pukoplju i Zumberku;

— 11. korpus (13, 35. i 43. divizija) u Lici i Gorskom kotaru;

— 7. korpus (15. i 18. divizija) u Notranjskoj i Dolenjskoj;

— 9. korpus (30. i 31. divizija) u Gorenjskoj i Slovenskom primorju;

— 4. operativna zona (14. divizija i 6. i 11. brigada) u Štajerskoj i Koruškoj;

— 6. korpus (12. i 40. divizija) i 10. korpus (32. i 33. divizija) na teritoriji Slovenije, Podravine i Zagorja.

U rezervi Vrhovnog štaba, na obezbeđenju granica prema Bugarskoj, Grčkoj i Albaniji i u borbama sa preostalim neprijateljskim grupama u tek oslobođenim oblastima, nalazile su se 41, 42, 48, 49. i 50. divizija (u Makedoniji),⁸ 2. proleterska divizija (u Beogradu), 22, 24, 46. i 47. divizija (u Srbiji).

U to vreme glavnina nemačkih snaga u Jugoslaviji nalazila¹ se u sastavu grupe armija »E« koja je bila neposredno potčinjena komandantu grupe armija »F« (koji je bio i vrhovni komandant Jugoistoka). Kvislinške snage bile su potčinjene komandantima onih nemačkih korpusa i divizija na čijim su se područjima nalazile.

⁰ U toku oktobra 1944. formiran je 15. korpus (sastava: 42. i 43. divizija), koji je sredinom januara prebačen na prostori Zemun — Batajnica — Stara i Nova Pazova.

Početak januara 1945. godine grupa armija »E« bila je u sledećem rasporedu:

— 34. armijski korpus (11. vazduhoplovna poljska,⁷ 117. lovačka,⁸ 41. pešadijska,⁹ 7. SS divizija, divizija za naročitu upotrebu »Stefan« (Stephan),¹⁰ pukovska borbena grupa 264. divizije, borbena grupa »Skenderbeg«, borbena grupa »Burgemajster« (Burgemeister) i 3. i 12. ustaško-domobranska divizija) na sremskom frontu;

— 21. brdski armijski korpus (104. lovačka, 22. i 181. pešadijska, 369. legionarska, 8, 9. i 15. ustaško-domobranska divizija) u istočnoj Bosni, na prostori Mostara i na komunikaciji Sarajevo — Brod;

— 15. brdski armijski korpus (373. i 392. legionarska, 10. i 11. ustaško-domobranska divizija) u Kordunu, Gorskom kotaru, Lici i dolini srednjeg toka Une;

— 91. armijski korpus" (11. poljska¹² i 297. pešadijska divizija, borbena grupa »Fišer« (Fischer)¹³ i 606. puk za osiguranje) na desnoj obali Drave, na sektoru: desno do linije Dalj — Erdut, a levo do linije Gornji Miholjac — Voćin.

Grupi armija »F« neposredno je bio potčinjen 69. rezervni armijski korpus za naročitu upotrebu (1. kozačka, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 13, 14. ustaško-domobranska i 16. dopunska ustaško-domobranska divizija, nemački 1. lovački smučarski puk, pučko-ustaška brigada »Zbor«, ustaško-domobranska Brza brigada i ustaška odbrambena brigada »Jasenovac«) na prostori Slavonije, Moslavine, zagrebačke oblasti i Banje Luke.

Grupa armija »C«, čije su se snage nalazile u Italiji, imala je u Istri i Slovenačkom primorju:

— 97. armijski korpus (188. rezervna i 237. pešadijska divizija, 8. italijanski alpinski puk, 4. milicijski puk, pet legija milicije i niz drugih specijalnih jedinica);

⁷ Do sredine januara 1945.

⁸ Krajem decembra 1944. u Mađarsku su prebačeni 118. lovačka divizija i ostaci 1. brdske divizije, a njihove položaje preuzela je 117. lovačka divizija.

⁹ Početkom januara 1945. u rejonu Vrpolja, na maršu iz Sarajeva za sremski front.

¹⁰ Formirana od nekoliko policijskih dobrovoljačkih pukova i jedinica za osiguranje.

¹¹ Štab korpusa bio je na maršu od Sarajeva (preko Broda) za Đakovo, gde je stigao sredinom januara.

¹² Od sredine januara 1945.

¹³ Sastava: 68. izviđački bataljon, dva pionirska bataljona, jedan policijski bataljon, jedno tenkovsko odeljenje i nekoliko baterija.

— Stab višeg SS i vođe policije Globočnika (10. SS policijski puk, četiri samostalna policijska bataljona i niz manjih jedinica; pod njegovom komandom su bili i Srpski dobrovoljački korpus, četnička Dinarska divizija i slovenački soško-primorski četnički odred »Plava garda«, jačine oko 100 ljudi);

— Komandu grupe mornarice »Jug«, koja je imala da brani obalu na delu Tržič — Karlobag.

U Sloveniji, pod komandom Štaba višeg SS i vođe policije Rezenera (Rösenerl koji je bio potčinjen Stabu 18. korpusne oblasti u Salcburgu, bili su: 438. divizija za naročitu upotrebu, nastavni puk divizije »Brandenburg«, 1. samostalni puk tzv. Ruske oslobodilačke armije,¹⁴ 13, 14, 17, 19, 25, 27. i 28. policijski puk, puk Vermanšaft (Wehrmannschaft),¹⁵ slovenačko domobranstvo sa šest pokretnih bataljona i 49 posadnih četa i slovenački četnici jačine oko 400 ljudi.

DEJSTVA 1, 2. I 3. ARMIJE

Borbe u Sremu Pošto su prednji delovi 1. armije potisnuli desno krilo 34. armijskog korpusa do Otoka i neposredno ugrozili železničku prugu Vinkovci — Brčko, Stab grupe armija »E«, pretpostavljajući da se pred levim krilom ovog armijskog korpusa nalazi cela bugarska 1. armija (čije su dve divizije ranije primećene na odseku Sotin — Orolik), naredio je 34. armijskom korpusu da ispravi svoj front u Sremu i nasloni desno krilo na Bosut i močvarne Bosutske šume. Prema ovom naređenju, Stab 34. armijskog korpusa je 3. januara preduzeo napad sa težištem na pravcu Otok — Komletinci — Nijemci. U napadu su angažovani borbena grupa »Burgemajster« i 14. puk 7. SS divizije (prebačen iz rejona Brčkog i ojačan vodom tenkova), a iza njih, u drugom ešelonu, 41. pešadijska divizija. Neprijatelj je potpuno iznenadio 21. diviziju, nanevši joj teške gubitke. Istog dana on je izbio u Nijemce, a 21. divizija se pod borbom povukla na levu obalu Bosuta. Pod zastorom 14. puka 7. SS divizije, 41. pešadijska divizija je posela položaj na liniji Komletinci — Bosut — Orolik — Berak, povezujući se severno od Beraka sa 117. lovačkom divizijom. Ali time položaj neprijatelja nije bio poboljšán. Usled stalnog pritiska naših snaga, on nije mogao da stabilizuje front, a njegov levi bok mogle su naše i bugarske snage ugroziti dejstvom s leve obale Dunava i Drave. Da bi vezao snage 1. armije za sremski front i time sprečio njihovo odvlačenje na levu obalu

¹⁴ Jedinice generala Vlasova.

¹⁵ Poluvojnička nacistička SA formacija, sastava: četiri bataljona, jedna baterija i alarmna četa »Trbovlje«.

Dunava i Drave, neprijatelj je na celom frontu preduzeo napad ali zbog nedostatka snaga, sa ograničenim ciljem: da skрати i stabilizuje front.

Za napad su angažovane 117. lovačka, 41. pešadijska i 7. SS divizija. One su 17. januara prešle u opšti napad pravcima Staro Selo — Spajinske njive i Orolik — Ostojić. Sedma SS divizija je iz rejonu Sotina probila položaje 5. divizije i uveče zauzela Tovarnik, a sutradan ovladala Sidom i skrenula u pravcu Gibarca i Berkasova; 117. lovačka divizija je 17. januara ušla u Mohovo i Lovaš, 18. januara u Novak-Bapsku, a delom snaga izbila pred Sarengrad; 41. divizija je 17. januara odbacila 1. proletersku diviziju s linije kota 114 — Spajinske njive — kota 88 i 18. januara ovladala linijom Tovarnik — Ilinci, spajivši se sa 7. SS divizijom. Zbog ovog prodora 7. SS i 41. pešadijske divizije, 6. proleterska divizija, koja je u međuvremenu smenila 21. diviziju na reci Bosutu, morala se povući do Bosutskih šuma.

Devetnaestog januara 1. armija, ojačana 2. proleterskom divizijom (koja je iz Beograda stigla do Sarengrada, na desno krilo 1. armije), prešla je u protivnapad i zaustavila nemačko napredovanje. U međuvremenu Stab grupe armija »E«, pošto od daljeg napada nije očekivao veći operativni uspeh, naredio je 34. armijskom korpusu da napusti Sid i da se povuče na položaj koji omogućava najveću uštedu snaga. Pod zaštitom 7. SS divizije (koja je kasnije povučena) i svojih prednjih delova, 117. lovačka i 41. pešadijska divizija su posele novu odbrambenu liniju: Mohovo — istočno od Tovarnika — zapadno od Sida — Ilinci — Batrovci i levu obalu Bosuta do Lipovca. Na ovoj liniji front je konačno stabilizovan. Obe strane su prešle u pozicionu odbranu i ostale na toj liniji do proboja sremskog fronta.

U ovim operacijama su mladim i neiskusnim borcima 1. armije nametnute teške frontalne borbe s tehnički bolje opremljenim i iskusnijim neprijateljem, usled čega su naši gubici bili veliki. Brz i iznenadan prodor 7. SS divizije pariran je blagovremenim uvođenjem u borbu jedinica drugog ešolona. Za čitavo vreme je naše vazduhoplovstvo uspešno sa- dejstvovalo s trupama 1. armije.

Borbe na Dravi Sredinom januara, posle preformiranja 12. korpusa u 3. armiju, 11. i 12. divizija bugarske 1. armije smenile su 36. i 51. diviziju na Dravi, te su i ove prešle Dravu, s ciljem da u sadejstvu sa snagama 6. i 10. korpusa prošire virovitički mostobran i ugroze pozadinu neprijateljskih snaga na sremskom frontu.

Šesnaestoj i 51. diviziji je naredeno da izvrše napad s težištem u pravcu Čadavice, odbace neprijateljske snage prema selu Moslavini i ovladaju levom obalom Novog dravskog kanala. Ovim divizijama imao je da sadejstvuje 6. korpus (bez 40. divizije) koji je dobio zadatak da zatvori pravce od Našica i Đurđenovca prema Feričancima i Zdencima. Deseti korpus (sa 40. divizijom 6. korpusa i 36. divizijom 3. armije) imao je da razvije dejstva u pravcu Koprivnice i Bjelovara radi odbacivanja neprijatelja na zapad.

Borbe su vođene od 20. januara do kraja meseca, ali bez odlučujućeg uspeha. Prvog februara naše snage su prešle u odbranu na linijama: Drava — Velika Crešnjevica — Zrinska — Pavlovac — Nova Ploščica — Uljanik i Drava — Adolfovae — Zdenci — Feričanci — Stari Zoljan — Pleternica.

Nemcima je smetao ovaj mostobran, naročito zbog planirane protivofanzive na prostoru Blatnog jezera. Zato su odlučili da što pre očiste prostoriju Virovitica — Donji Miholjac — Valpovo i njeno zaleđe. Početkom februara Nemci su za ovu operaciju grupisali 297. pešadijsku i 7. SS diviziju, borbenu grupu »Fišer« (ojačanu 11. pukom 11. poljske divizije), 1. kozačku diviziju i delove 5. ustaško-domobranske divizije i 6. februara prešli u koncentričan napad na celom frontu. Istog dana su zauzeli Feričance, Orahovicu i Cačince, sutradan — Mikleuš i Voćin, a 8. februara — Podravsku Slatinu i neke položaje na Bilo-gori.

Da bi izbegao odsudno i frontalno angažovanje snaga protiv tehnički i brojno nadmoćnog neprijatelja, Stab 3. armije, u saglasnosti sa Vrhovnim štabom, i uz podršku 6. i 10. korpusa, 8—10. februara povukao je 16, 36. i 51. diviziju na levu obalu Drave.¹⁶ Sa njima se prebacila i Osječka brigada 12. divizije. Jedinice 10. korpusa povukle su se 10. februara na prostoriju Končanica — Ribnjaci — Bastaji — Daruvar — Badljevinu, a 12. divizija na prostoriju Velika — Kaptol — Vetovo.

Posle odmora i popune, 3. armija je 23. februara posela položaje bugarske 1. armije na levoj obali Drave i Dunava, od Torjanaca (na Dravi) do Plavna (na Dunavu).

Do početka marta, kada je počela nemačka protivofanziva u Mađarskoj, na Dravi nije bilo značajnijih dejstava.

Za izvođenje protivofanzive Nemci su u širem rejonu Blatnog jezera grupisali 30 divizija. Planom je bilo predviđeno da Severna udarna grupa (6. armija i 6. SS oklopna armija) sa prostorije Sekešfehervar — Blatno jezero nadire levim krilom ka Dunavfeldvaru i izbije što pre na Dunav, a Južna udarna

¹⁶ Iz naših dokumenata ne može se utvrditi da li je puk sovjetske 233. divizije vodio borbe na Virovitičkom mostobranu i kada se povukao na levu obalu Drave.

grupa (2. oklopna armija), prikupljena oko Kapošvara, da prede Dunav u širem rejonu Baje. Po ovladavanju trouglom Blatno jezero — Dunav — Drava, forsiranju Dunava i ovladavanju prostorijom između Dunava i Tise, Severna udarna grupa je imala da nastupa uz Dunav na sever, zauzme Budimpeštu i ugrozi komunikacije i bok III ukrajinskog fronta. Grupa armija »E« imala je da prede Dravu na nekoliko mesta što jačim snagama i time pomogne nadiranje 2. oklopne armije. Ovako ojačana, 2. oklopna armija trebalo je da prede Dunav na odseku ušće Drave — Baja.

Za ovu operaciju je Stab grupe armija »E« odredio 91. armijski korpus, koji je dobio zadatak da forsira Dravu na odseku Valpovo — Donji Miholjac, obrazuje mostobran severno od Valpova i Donjeg Miholjca, a zatim produži nadiranje prema Mohaču. Radi forsiranja Drave, Stab 91. armijskog korpusa je u rejonu Donjeg Miholjca i Našica, pred frontom bugarske 1. armije, grupisao 297. pešadijsku i 104. lovačku diviziju, a kod Valpova, na pravcu naše 3. armije, 11. poljsku diviziju. Demonstrativan prelaz trebalo je kod pustare Martinci da izvrši borbena grupa »Fišer«, a kod Osijeka 11. poljski dopunski bataljon.

Početkom marta je 16. divizija na levoj obali Drave branila odsek od Torjanaca do Starog Sela, a 36. divizija — od Starog Sela do ušća Drave i levom obalom Dunava do Plavna. U opštoj rezervi, na prostoriji Branjina — Topolje — Kneževi Vinogradi, nalazila se 51. divizija. Levu obalu Drave, uzvodno od Torjanaca, branila je bugarska 1. armija.

Noću 5/6. marta je ojačana nemačka 11. poljska divizija prešla Dravu severno od Valpova, na odseku 16. divizije. Severno od Donjeg Miholjca, na odseku bugarske 1. armije, izvršile su prelaz nemačka 104. lovačka i 297. pešadijska divizija. I pored žilavog otpora 16. divizije, Nemci su do zore 6. marta obrazovali uži mostobran i zauzeli Novi Bezdani i Bolman. Nemački demonstrativni prelazi preko Drave kod Retfala i na severnoj periferiji Osijeka bili su osujećeni snažnom vatrom i protivnapadom 36. divizije.

Istog dana, na prostoriji Novi Bezdani — Bolman, iz armijske rezerve su uvedene u borbu 8. i 12. brigada 51. divizije, a sutradan i 7. i 14. brigada ove divizije. Ovoga dana, 7. marta, na frontu 16. i 51. divizije izvršeno je više napada i protivnapada. Svi napadi nemačke 11. poljske divizije bili su odbijeni, sem u rejonu Majške Međe (Stiljanovićevo) koju je ova divizija zauzela. Sutradan, 8. marta, neprijateljski prodor prema Baranjskom Petrovom Selu je zaustavljen, a ponovljeni noćni napad je slomljen snažnim otporom 8. brigade 51. divizije.

r Devetog marta je neprijatelj produžio napad na celom frontu, •kijače snage je uputio prema 16. diviziji i istog dana zauzeo Baranjsko Petrovo Selo.

W Desetog marta, odlučnim protivnapadima 7. i 12. brigade I 51. divizije i 15. brigade 16. divizije (koja je u borbu uvedena liz rezerve), slomljeni su svi neprijateljski napadi u rejonima IVlajške Međe i Bolmana.¹⁷ Nemci su bili odbačeni na polazne položaje i prinuđeni da pređu u odbranu.

U međuvremenu su trupe Crvene armije slomile nemačku protivofanzivu u Mađarskoj, zbog čega je nemačka Vrhovna komanda 14. marta naredila grupi armija »E« da povuče svoje snage na desnu obalu Drave. S namerom da popravi situaciju severno od Donjeg Miholjca, Nemci su noću 17/18. marta, jednom brigadom, napali desno krilo 16. divizije i zauzeli Torjance, ali su 1. i 4. brigada 16. divizije, jedan puk bugarske 16. divizije i motociklistički puk Crvene armije,¹⁸ iduće noći, u protivnapadu, povratili to mesto. U cilju produženja napada izvršeno je noću 19/20. i u toku 20. marta prikupljanje i pregrupisanje 3. armije, jedinica Crvene armije (jedan streljački i jedan motociklistički puk) i delova bugarske 16. divizije (oko jednog streljačkog puka). Bilo je predviđeno da napad počne 21. marta ujutru, ali je po naređenju Štaba III ukrajinskog fronta odložen za 22. mart. Ovo su Nemci iskoristili i noću 20/21. marta povukli artiljerijske i kozačke jedinice na desnu obalu Drave. Istovremeno su 16. i 51. divizija, uočivši izvlačenje neprijatelja s mostobrana, prešle u napad (po sopstvenoj inicijativi) i 21. marta oslobodile Baranjsko Petrovo Selo, Majšku Među, Bolman i Đorđev Dvor. Ovom napadu se pridružio po jedan puk Crvene armije i bugarske 16. divizije, te su do 24 časa i poslednje neprijateljske snage na ovom mostobranu bile uništene ili proterane na desnu obalu Drave. Za ovaj uspeh jedinice 3. armije su dobile priznanje komandanta III ukrajinskog fronta.

H Za to vreme su 6. i 10. korpus sadejstvovali sa 3. armijom. Njihova dejstva sa prostorije Moslavačka gora — Bilo-gora — Papuk bila su usmerena ka Bjelovaru, Virovitici, Podravskoj Slatini i na komunikaciju Beograd — Zagreb.

Posle povlačenja nemačkih snaga na desnu obalu Drave, 91. armijski korpus je na svom ranijem odseku preuzeo odbranu ove reke, 104. lovačka divizija je prebačena u dolinu Une, u sastav 15. brdskog armijskog korpusa, a 297. pešadijska divizija na front grupe armija »Jug«, u Mađarsku. Krajem marta je u

¹⁷ Protivnapade je podržavao jedan divizion »kačuša« Crvene I armije, koji je u taj rejon stigao 10. marta po podne.
¹⁸ Motociklistički puk je stigao u rejon Belog Manastira 10. marta.

sastav 69. armijskog korpusa prebačena i borbena grupa »Fišer«
Oko 10. aprila je Stab 91. armijskog korpusa prebačen u rejori
Karlovca, a njegov odsek na Dravi je primio Stab 34. armij-
skog korpusa, u čiji je sastav ušla ili. poljska divizija.

Borbe u dolini Drine Druga armija je početkom januara
1945. imala zadatak da proširi postoje-
ću oslobođenu teritoriju u istočnoj Bosni, a zatim težište ope-
racije prenese u dolinu reke Bosne. U operativnom pogledu joj
je bio potčinjen 3. korpus (27. i 38. divizija), koji se odranije
nalazio u širem rejonu Tuzle (skica br. 34).

Istočna Bosna je u to vreme, zbog povlačenja delova
grupe armija »E« iz Sarajeva, dolinom Bosne, na levu obalu
Save i zbog obezbeđenja desnog boka nemačke grupacije u
Sremu, imala velik operativno-strategijski značaj. Zato se ne-
prijatelj u njoj vrlo uporno i žilavo branio. Na desnoj obali
Save i u donjem toku Bosne držao je jače snage. Bijeljnu,
Brčko, Bosanski Samac, Derventu, Gračanicu i Doboj pretvorio
je u vrlo jaka uporišta, a komunikacije Bijeljina — Brčko,
Celić — Brčko i Brčko — Doboj obezbedio nizom manjih upo-
rišta. Za odbranu uporišta i komunikacija angažovani su 7. SS
divizija, na prostoriji Brčko — Bosanski Samac, pukovska
borbena grupa »Skenderbeg«, u rejonu Bijeljine, i 12. ustaško-
domobranska divizija, u rejonu Brčkog. Glavnina četničkih
snaga bila je prikupljena na Majeveci. Nemačkim snagama
sadejstvovali su i zelenokadrovci (ustaška milicija).

Na pojavu 2. armije u istočnoj Bosni Nemci su reagovali
ofanzivnim akcijama. Njihov 21. brdski armijski korpus je 1. ja-
nuara iz Sarajeva uputio 963. tvrđavsku brigadu da se preko
Vlasenice i Zvornika spoji sa snagama 34. armijskog korpusa u
Bijeljini, potisne snage 2. armije s te prostorije i tako stvori
uslove za nesmetano povlačenje zaštitnih delova grupe armija
»E«. Dejstvom na ovom pravcu, Nemci su imali nameru da
vežu glavne snage 2. armije u dolini Drine i na taj način obez-
bede povlačenje svojih snaga dolinom Bosne.

Početkom januara, usled prodora 963. tvrđavske brigade
u Vlasenicu, pojačanog pritiska sa pravca Brčkog i Bijeljine
i aktivnosti četnika s Majevice, situacija se u istočnoj Bosni
naglo izmenila. Postojala je opasnost da se nemačke snage iz
Vlasenice i Bijeljine spoje i preseku važnu komunikaciju Tuzla
— Zvornik — Loznica. Time bi naša 2. armija bila odsečena od
svojih baza za snabdevanje u Srbiji, a Nemcima bi se pružila
mogućnost za koncentrično nastupanje ka Tuzli. Pored toga,
postojala je mogućnost da neprijatelj organizuje položaj na
liniji Drinjača — Janja, povezujući time delove 34. armijskog

korpusa na prostoriji Bijeljina — Brčko sa delovima 21. brd-
skog armijskog korpusa na širokoj prostoriji Sarajeva.

U takvoj situaciji, Stab 2. armije, koji se nalazio u Tuzli,
odlučio je 2. januara da pregrupiše snage i napadne 963. tvr-
đavsku brigadu: 45. divizija upućena je da zatvori pravac
Vlasenica — Zvornik i Srebrenica — Zvornik i aktivnom od-
branom stvori potrebno vreme za pregrupaciju ostalih snaga;
25. divizija upućena je iz rejonu Caparda da zatvori pravac
Zvornik — Tuzla; 27. divizija, u sadejstvu sa 45. divizijom,
imala je da napadne neprijatelja u Vlasenici; 17. divizija — da
zauzme Celić i zatvori pravac Brčko — Tuzla; 28. divizija —
da u rejonu Janje spreči prodor neprijatelja iz Bijeljine ka
Zvorniku; 23. divizija — da zatvori pravac Doboj — Tuzla i
dejstvuje ka Gračanici. Trideset osma divizija je zadržana u
rejonu Tuzle kao rezerva,

ft Delovi 45. divizije su 4. januara izbili pred Vlasenicu i
stupili u borbu protiv 963. tvrđavske brigade, dok je 27. divi-
zija 5. januara izbila severno od Vlasenice i noću 8/9. januara,
u sadejstvu s jednom brigadom 45. divizije, počela napad na
Vlasenicu i neprijateljske položaje severno od nje. U zoru su
uvedeni sa pravca Sekovića i delovi 25. divizije. Međutim,
Nemci su snažnim protivnapadom odbacili naše snage na
polazne položaje. Drugi napad, noću 10/11. januara, koji je izvr-
šila 25. divizija s jednom brigadom 45. divizije, završio se ta-
kođe bez uspeha. Dok su vođene borbe za Vlasenicu, glavnina
27. divizije se prebacila na komunikaciju Sokolac — Vlasenica
i u toku 11. i 12. januara zauzela Han-Pijesak i ovladala komu-
nikacijom od Han-Krama do Kraljeva polja. Jedna brigada
ove divizije razbila je ustašku posadu i zauzela Srebrenicu.

U međuvremenu su se u rejonu sela Priboja pojavile
jače četničke snage i ugrozile pozadinu naših snaga kod Vlase-
nice. Zbog toga su dve brigade 45. divizije povučene od
Vlasenice na prostoriju Priboj — Kozaci — Memići. One su do
15. januara razbile četnike, a potom se postavile na komuni-
kaciju Memići — Zvornik, orijentišući se prema selu Priboju,
gde je već bila stigla i treća brigada 45. divizije.

Pošto je 963. tvrđavska brigada bila u Vlasenici okružena
od naših jedinica, Stab grupe armija »E« je uputio od Više-
grada, preko Sokoca, 22. pešadijsku diviziju sa zadatkom da
deblokira ovu brigadu, a zatim, preko Drinjače i Zvornika,
prodre ka Bijeljini i, po spajanju sa borbenom grupom »Sken-
derbeg« (u rejonu Bijeljine), organizuje zaprečni položaj na
liniji Janja — Drinjača. Za izvršenje zadatka bili su joj pot-
anjem 963. tvrđavska brigada i 1004. i 1005. tvrđavski bata-
ljon. Po prodoru u Zvornik, 22. pešadijska divizija imala se
Potčiniti Štabu 34. armijskog korpusa.

Šesnaestog januara počela je 22. pešadijska divizija da nastupa ka Vlasenici. U trodnevnim borbama ona je odbacila od komunikacije delove 25. i 27. divizije i 19. januara prodrla u Vlasenicu, gde je uspostavila vezu sa 963. tvrđavskom brigadom. Od 19. do 23. januara proširila je spoljnu odbranu Vlasenice i stvorila uslove za razvoj snaga za napad preko Drinjače ka Zvorniku i preko Kladnja prema Tuzli. Kako na pravcu Kladanj — Tuzla nije bilo naših jačih snaga, to je tamo prebačena glavnina 27. divizije sa zadatkom da zatvori taj pravac a jedna njena brigada je ostala radi dejstva na komunikaciju Han-Pijesak — Vlasenica, na koju je bio stigao i 359. pešadijski puk nemačke 181. pešadijske divizije.

Dvadeset trećeg januara je nemačka 22. pešadijska divizija produžila napad. Glavna kolona je savladala otpor 25. divizije i pred veče ušla u Miliće, a sutradan, 24. januara, u rejon Nove Kasabe. Glavnina 25. divizije povukla se na levu obalu Cerskog potoka i desnu obalu potoka Kravice. U međuvremenu je jedna brigada te divizije odbacila neprijateljsku pomoćnu kolonu koja je od Vlasenice nastupala ka Sekovićima.

Istog dana, 24. januara, Stab 2. armije naredio je 38. diviziji da se sa sektora Ozrena prebaci ka Drinjači. Ona brigada 25. divizije koja je zatvarala pravac prema Sekovićima upućena je u sastav svoje divizije, a njene položaje preuzele su jedinice 27. divizije.

Za to vreme je nemačka 22. divizija potiskivala našu 25. diviziju komunikacijom Zaklopača — Vrtoče i do 26. januara izbila pred Drinjaču. Ovog dana su na ovaj sektor stigle jedna brigada 25. divizije (iz rejona Sekovića) i jedna brigada 45. divizije i napale neprijatelja na komunikaciji Zaklopača — Vrtoče, nanevši mu osetne gubitke u ljudstvu i materijalu.

S obzirom na to da su bokovi i pozadina 2. armije bili stalno ugrožavani dejstvom neprijatelja iz Bijeljine i Vlasenice i da je neprijateljski klin između 1. i 2. armije sputavao njihova ofanzivna dejstva, Vrhovni štab je 23. januara naredio Stabu 2. armije da odmah pripremi operaciju za oslobodenje Bijeljine, koju su branili borbena grupa »Skenderbeg« i delovi 12. ustaško-domobranske divizije.

Grad je bio dobro utvrđen, a na prilazima je izgrađen čitav sistem rovova i bunkera, ispred kojih su postavljena minska polja i žične prepreke. Glavnina neprijateljskih snaga bila je raspoređena na spoljnoj liniji odbrane; u gradu se nalazila samo rezerva.

Napad su 27. januara izvršile 28. i 17. divizija: prva s juga, a druga sa zapada, prema železničkoj stanici. Ovaj napad (kao i dva sledeća: noću 27/28. i 28/29. januara) završen je bez uspeha. Pošto je u toku 29. 30. i 31. januara pregrupisao snage,

Stab 2. armije naredio je da se noću između 31. januara i 1. februara ponovo izvrši napad na Bijeljenu. Ovaj napad je, sa prekidima, trajao do 3. februara, kada ga je, zbog velikih gubitaka, nedostatka municije i pogoršane situacije u rejonu Drinjače,¹⁹ Stab armije obustavio i težište borbi preneo na komunikaciju Umac — Drinjača — Zvornik, radi napada na nemačku 22. pešadijsku diviziju koja se probijala ovom komunikacijom.

Do 8. februara izvršeno je pregrupisanje snaga: 17. divizija prebačena je na odsek Kozluk — Čelopek; iz rejona Vlasenice privučena je u rejon Zvornika i 27. divizija (bez jedne brigade); na desnu obalu Drine, od Koviljače do Culine, privučene su 22. srpska divizija i 3. artiljerijska brigada; 28. divizija zadržana je u blokadi Bijeljine, na odseku Bijeljina — Novo Brezovo Polje.

Napad je počeo 9. februara. Na odseku između reka Kamenice i Jošanice napadale su 17. i 27. divizija, a 38. divizija prema neprijateljskim osiguranjima Zvornika (na liniji Lišina — Marčići), dok su 25. divizija i Inženjerska brigada obezbeđivale napad na odseku Čelopek — Tržić — Tabanci. U rezervi, na pravcu Zvornik — Tuzla, nalazila se 45. divizija, a 1. artiljerijska brigada u rejonu Caparda. U prvom naletu su 17. i 27. divizija razbile osiguravajuće delove 65. puka nemačke 22. pešadijske divizije, a zatim produžile nadiranje ka komunikaciji, zbog čega su Nemci morali dovući ojačanja od Drinjače i Zvornika. U toku toga dana i noći razvile su se ogorčene borbe. Pojedini položaji su po nekoliko puta prelazili iz ruke u ruku. Ipak su naše divizije 11. februara izbile na komunikaciju između ušća Kamenice i Samana i nemačku diviziju presekle na dve grupe, čime su bili stvoreni uslovi za njeno potpuno uništenje. S druge strane, propao je demonstrativni napad dva bataljona 47. puka 22. pešadijske divizije, koji su prebačeni na desnu obalu Drine radi obezbeđenja od dejstava 22. srpske divizije i 3. artiljerijske brigade.

Želeći da svoju 22. diviziju spase od potpunog uništenja, Stab grupe armija »E« blagovremeno je intervenisao: jedan Puk 104. lovačke divizije (ojačan delovima 12. ustaško-domobranske divizije i četnicima) krenuo je iz Doboja ka Gračanici, a drugi je (ojačan artiljerijom i tenkovima) upućen preko Brčkog za Bijeljenu.

Neprijateljske snage koje su nastupale od Doboja potisnule su delove 23. divizije, izbile do 9. februara na liniju Bo-

¹⁰ U međuvremenu, dok su vršeni napadi na Bijeljenu, posle ogorčenih borbi s jedinicama 25. i 38. divizije, a kasnije i sa delovima 45. divizije, delovi nemačke 22. pešadijske divizije probili su se 3. februara do Zvornika.

sansko Petrovo Selo — Donja Orahovica i neposredno ugrozile, Tuzlu. Zbog toga je, još 7. februara, Stab 2. armije naredio 45. diviziji da se prebaci iz rejonu Zvornika u rejon Gračanica a 11. februara izvukao je iz borbe 17. diviziju i 7. artiljerijsku brigadu i uputio ih ka Tuzli. Time su naše snage prema nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji bile oslabljene. Neprijatelj je oči iskoristio, produžio prodiranje ka Bijeljini i 13. februara ured njim delovima izbio do Muslimanskog Sepka.

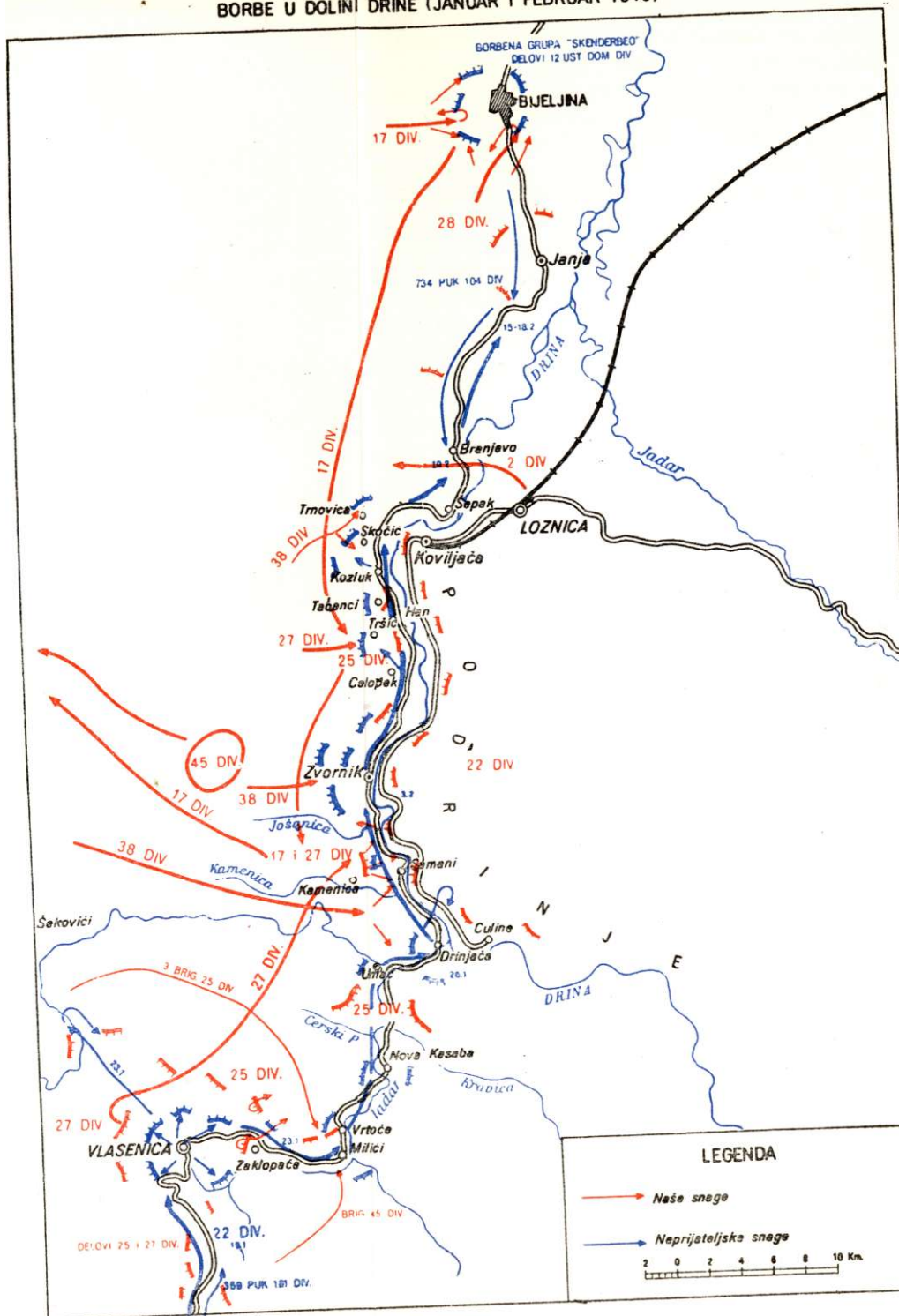
Da bi sprečio spajanje nemačke 22. pešadijske divizije 963. tvrđavske brigade sa snagama u Bijeljini i Brčkom, Vrhovni štab je hitno uputio iz Srema na Drinu 2. proletersku diviziju. Jedna brigada 22. srpske divizije takođe se prebacila na le obalu Drine, u rejon ušća Jošanice. Izvršeno je i pregrupisanje 25, 27. i 38. divizije, i naređen je opšti napad na liniju Zvornik — Muslimanski Sepak. Noću 13/14-og i u toku 14. februara 38. divizija je probila neprijateljsku odbranu i zauzela Skočić i Trnovicu, a sutradan je uhvatila vezu sa delovima 2. proleterske divizije u rejonu Muslimanskog Sepka. Dvadeset sedma divizija nije uspela da prodre pravcem Tržić — Ha

Ovim prodorom 38. divizije dovedena je nemačka 22. pešadijska divizija u vrlo tešku situaciju. Zbog velikih gubitaka i ljudstvu i nedostatka pogonskog goriva i municije, njena udarna moć je bila slomljena, te se našla pred uništenjem. Međutim, noću 18/19. februara njen 47. puk se u rejonu Branjeva spojio sa ojačanim 734. pukom 104. lovačke divizije iz Bijeljine, koji se od 15. do 18. februara probio kroz položaje 28. divizije i delova 2. proleterske divizije. Pošto se snabdela gorivom, municijom i ostalim najnužnijim potrebama, 22. divizija se krajem februara, uz pomoć 734. puka, probila u rejon Janje i spojila sa borbenom grupom »Skenderbeg«; zatim se povukla u Bijeljini i desetkovanim snagama posela njen širi rejon radi obezbeđenja prostorije u uglu Save i Drine.

U međuvremenu su na pravcu Gračanica — Tuzla odbijeni svi pokušaji Nemaca, ustaša i domobrana da se probiju u Tuzlu. Četnici koji su sadejstvovali sa ovim snagama, bili su razbijeni, a njihovi ostaci su se povukli ka Trebovcu.

Naše jedinice su vodile te borbe pod izvanredno teškim uslovima. Neprijatelj je u to vreme držao jake snage u svim perifernim uporištima Semberije i Posavine i u donjem toku Bosne i na svaku aktivnost brzo reagovao. Sem toga, surova zima, nedostatak sredstava za brzo prebacivanje, velike teškoće oko snabdevanja jedinica, nedovoljna podrška artiljerije i avijacije, slaba obučenost i nedovoljno ratno iskustvo novih boraca, — sve je to negativno uticalo na dejstva jedinica 2. armije i uslovalo mnoge i raznovrsne teškoće u komandovanju trupama.

BORBE U DOLINI DRINE (JANUAR I FEBRUAR 1945)

Skica br.34

ma. Ipak je Stab 2. armije uspevao da smišljeno i racionalno rukovodi ovim tako teškim operacijama. Jedinice 2. armije učinile su sve što je bilo u njihovoj moći. Više se nije moglo učiniti.

Borbe na sektoru Bijeljina — Brčko — Doboj — Tuzla Borbe u dolini Drine bile su uglavnom završene do kraja februara. Odbacivanjem neprijateljskih snaga koje su intervenisale od Doboja prema Tuzli stvoreni su povoljni uslovi za prenošenje dejstava 2. armije u dolinu reke Bosne radi presecanja neprijateljskih linija za snabdevanje i komunikacija na prostoriji Doboj — Bijeljina. Zbog toga je Stab 2. armije krajem februara grupisao 25. i 45. diviziju na prostoriji Tuzle i usmerio ih ka Doboju, Gračanici, Gradačcu i Modriči, a 17. i 28. diviziju zadržao u rejonu Bijeljine i Brčkog. Druga proleterska divizija prebačena je na desnu obalu Drine radi odmora i pripreme za završne operacije, a 23. divizija zadržana je u armijskoj rezervi, u rejonu Tuzle. Treći korpus je upućen preko Vlasenice na Romaniju.

Od 22. februara je 2. armija vodila borbe u cilju presecanja komunikacija na prostoriji Bijeljina — Brčko — Doboj. Nastupajući dolinom Spreče, 45. divizija je 24. februara oslobodila Gračanicu, a 25. februara Brijesnicu i, s naslonom na Trebovac i Ozren, prednjim delovima izbila pred Doboj. Posle žestokih borbi na sektoru Srbice, 25. divizija je prisilila neprijatelja na povlačenje, zauzela Gradačac 12-og, a Modriču 14. marta i izbila na desnu obalu Bosne. Sedamnaesta i 28. divizija su očistile od nemačkih zaštitnih delova komunikaciju od Zvornika do Janje, zauzele 16. marta Janju i još neka uporišta oko Bijeljine i uspešno napadale komunikaciju Bijeljina — Brčko, vršeći pritisak na ova dva garnizona.

Polovinom marta je 2. armija držala front od oko 130 kilometara na liniji leva obala Drine — neposredno južno od Bijeljine — južno od Brčkog — Zabari — Modriča — Trebovac — Ozren.

Posle sloma nemačke protivofanzive u Mađarskoj, nemačka Vrhovna komanda je naredila da se napuste Sarajevo i istočna Bosna. Ali, pošto je 2. armija dejstvom u donjem toku Bosne ugrozila osnovne pravce povlačenja nemačkih snaga, Štab grupe armija »E« odlučio je da 2. armiju prethodno odbaci što dalje od doline Bosne i Save. Za taj poduhvat angažovao je 22. pešadijsku diviziju, delove 117. lovačke divizije, borbenu grupu »Gaiger« (Gaiger), delove 15. ustaško-domobranske divizije, Zeleni kadar i četnike. Predviđeno je bilo i učešće 7. SS divizije, ali je ona morala biti angažovana u rejonu Sarajeva.

Devetnaestog marta ove snage su prešle u napad: borbena grupa »Gajger« i delovi 15. ustaško-domobranske divizije pravcem Doboje — Gračanica; jedna pukovska grupa 117. divizije od Bosanskog Samca u pravcu Gradačca; 16. puk 22. pešadijske divizije od Brčkog, preko Zabara, ka Gradačcu, a 47. puk 22. pešadijske divizije i delovi 117. lovačke divizije pravcem Brčko — Gornja Brka — Bijela.

Već prvog dana operacije 16. puk je prodro u pozadinu 25. divizije, južno od Gradačca, i prinudio je na povlačenje u rejon Srnice. Istog dana je Stab 2. armije iz armijske rezerve uputio u rejon Srnice 23. diviziju sa zadatkom da spreči dalji prodor neprijatelja ka Tuzli. Zbog situacije na ovom pravcu morala je i 45. divizija povući svoje isturene delove od Doboja, a noću 21/22. marta napustiti i Gračanicu, u koju su sutradan ušli Nemci.

Uvođenjem u borbu 23. divizije i izvesnim pomeranjem levog krila na položaje jugoistočno od Gračanice, 2. armija — pošto su njeni delovi odbili još nekoliko napada — stabilizovala je front, koji se 23. marta protezao linijom Bijeljina — južno od Brčkog — južno od puta Brčko — Srnica — jugoistočno od Gračanice, naslanjajući se levim krilom na Ozren.

Sve do 28. marta divizije su ostale na svojim položajima u tesnom dodiru s neprijateljem. Međutim, 28. marta, nastupajući pravcem Bijela — Srebrenik, ojačani 16. puk nemačke 22. pešadijske divizije prešao je u napad na odseku Srnice, probio odbranu 23. divizije i u toku dana izbio na Majevicu, ugrožavajući Tuzlu i desni bok naših snaga u dolini Spreče. U novonastaloj situaciji, Stab 2. armije izvukao je sa pravca Brčkog četiri bataljona 28. divizije i uputio ih na ugroženi odsek, pravcem Maoča Karavlaška — Hajdučko brdo, a iz armijske rezerve, iz rejonu Tuzle, ka Srebreniku — 2. brigadu 17. divizije. Ove snage dobile su zadatak da bočnim protivnapadom, u sadejstvu sa 23. divizijom s fronta, odbace neprijateljske delove iz rejonu Srebrenika i ponovo stabilizuju front na tom odseku.

U ogorčenim borbama 28. i 29. marta ovi delovi 2. armije povratili su nekoliko važnijih tačaka, ali su Nemci 29. marta, uz jaku podršku artiljerije, prešli u napad od Brčkog, probili položaje 28. divizije i preduzeli nadiranje ka Čeliću. Produžujući napad na celom frontu, neprijatelj je idućeg dana preneo težište na ovaj pravac i izbio na liniju Tutnjevac — Babetino Brdo — Pukiš — Vražići. Istovremeno je izvršio jači pritisak i na ostalim delovima fronta, naročito u rejonu Srebrenika. Da bi parirao neprijateljska dejstva, Stab 2. armije povukao je 25. diviziju na prostoriju Miričina — Lisovići — Puračić.

U toku 31. marta neprijatelj je privukao ojačanja na liniju Zovik — Kalajdzija — Muslimanska Maoča — Bijela —

f

ji Hrgovi i preduzeo napad ka Tuzli, ali je zadržan upornom i aktivnom odbranom naših snaga i protivnapadom dveju brigada 25. divizije (koje su ubačene između 23. i 28. divizije, prema Muslimanskoj Maoči). Posle toga je 2. armija prešla u opšti protivnapad i 1. aprila zauzela Srebrenik, Muslimansku Spionicu i Koraj, prisilivši neprijatelja na povlačenje na celom frontu.

Tako je propao pokušaj neprijatelja da oslobodi komunikacije na prostoriji Bijeljina — Brčko — Doboje — Tuzla. Glavnina nemačke 22. pešadijske divizije povukla se u rejon Brčkog (jedan puk na prostoriju Gradačca), gde je prešla u odbranu; 117. lovačka divizija prebačena je železnicom preko Varaždina u sastav 2. oklopne armije, a 15. ustaško-domobranska divizija organizovala je odbranu na prostoriji Doboja.

MOSTARSKA OPERACIJA

Područje Mostara, krajem 1944. i početkom 1945. godine, bilo je za nemačke okupatore od posebnog operativnog značaja. Držanjem Mostara (s jačim bočnim uporištima u Širokom Brijegu i Nevesinju) posredno je štićen širi rejon Sarajeva, a time ujedno i južni bok grupe armija »E« (koja se preko Sarajeva i Broda povlačila na sever). Iz tih razloga, Nemci su u rejonu Mostara, Širokog Brijega, Nevesinja i drugih okolnih uporišta držali jake snage 369. legionarsku i 9. ustaško-domobransku diviziju, mesnu miliciju, ustašku »Crnu legiju« i fašistički 49. bataljon crnih košulja »San Marko«. Oko nemačkih uporišta bile su vezane jake snage NOVJ — ojačana 29. divizija iz 2-og i 9. divizija iz 8. korpusa. Odbranu Mostara neprijatelj je organizovao utvrđivanjem niza otpornih tačaka u dva pojasa. Unutrašnji pojas bio je udaljen od Mostara 5—8 km a spoljni od 25. km. Pored toga, da bi sprečili nadiranje 29. divizije iz Hercegovine ka komunikacijama kojima su se preko Goražda i Rogatice povlačile jedinice grupe armija »E« prema Sarajevu, oni su na prostoriji Jahorina — Prača — Foča prikupili jednu četničku grupaciju.²⁰

U borbama koje su trajale od 17. do 20. decembra, 29. divizija 2. korpusa potpuno je razbila ovu četničku grupaciju, ovladala Trnovom i izbila na levu obalu Bistrice i Drine. Međutim, posle žestokih trodnevnih borbi, neprijatelj je 26. decembra povratio Trnovo. U daljim borbama, u zahvatu komunikacija Kalinovik — Foča i Kalinovik — Sarajevo, u vremenu od 2. do 12. januara, 29. divizija ponovo je zauzela Trnovo i oslobodila Ustikolinu. Po izbijanju na levu obalu Drine, Vrhovni štab je

²⁰ Nisu utvrđeni jačina i raspored četničkih snaga.

A

naredio da ova divizija sa 9. divizijom 8. korpusa dovrši oslobodjenje Hercegovine.

U tom cilju je 29. divizija, do 27. januara, prikupila izv^, .sne snage na prostoriji Umoljani — Rakitnica — Lukovac i rejonu Glavatičeva i orijentisala ih ka severozapadnoj Hercegovini, a deo snaga prikupila na prostoriji istočno i jugoistočno od Mostara, dejstvujući ka Nevesinju, Blagaju i Buni. Istovremeno je 9. divizija 8. korpusa delom snaga dejstvovala sa zapada i juga ka Širokom Brijegu, a delom snaga s juga ka Mostaru. Time su ove dve divizije neposredno ugrozile prilaze Mostaru.

Da bi se oslobodio pritiska, neprijatelj je 27. januara preduzeo napad iz Širokog Brijega prema Ljubuškom i Čitluku, a sutradan je iz Mostara, dolinom Neretve, napao u pravcu Čapljine i Metkovića. Delovi 9. brdske ustaško-domobranske divizije i 369. legionarske divizije i jedinice Crne legije, zahvaljujući nebudnosti naših jedinica, uspjeli su da potisnu 9. diviziju i do 29. januara zauzmu Čitluk, Ljubuški, Čapljinu i Metković. U ovakvoj situaciji upućena je cela 12. brigada 29. divizije ka Neretvi da izvrši napad u levi bok neprijatelja. Otkrivši te pokrete, neprijatelj je napustio Metković i pripremio se za odbranu rejonu Čapljine.

U oštrim borbama do 3. februara 12. brigada 29. divizije oslobodila je Čapljinu.

U međuvremenu je Vrhovni štab naredio 8. korpusu da oslobodi Mostar i preostali deo Hercegovine, pa je Stab korpusa, od 31. januara do 3. februara, prebacio snage iz severne Dalmacije u širi rejon Mostara: 26. diviziju i Tenkovsku i Artiljerijsku brigadu u rejon Imotskog, a 19. diviziju (bez dve brigade) u rejon Vrgorca. Dvadeseta divizija, kojoj su potčinjene i dve brigade 19. divizije, zadržana je na obezbeđenju oslobođenog dela severne Dalmacije, a 9. divizija i dalje je sprečavala prodor neprijatelja južno od Mostara. Osmom korpusu je u operativnom pogledu potčinjena 29. divizija.

Pred početak mostarske operacije raspored neprijateljskih snaga bio je sledeći:

— u rejonu Nevesinja: dva bataljona 369. legionarske divizije, oko 500 ustaških milicionera i dve baterije nemačkog 369. artiljerijskog puka, radi odbrane Nevesinja i sprečavanja prilaza Mostaru sa istočne i jugoistočne strane;

— u Blagaju i Buni: 1. bataljon 9. brigade 9. brdske ustaško-domobranske divizije i dve haubičke baterije nemačkog 649. obalskog artiljerijskog puka, radi sprečavanja prilaza Mostaru s juga, levom obalom Neretve;

— u Mostaru: 49. neofašistički bataljon crnih košulja »San Marko«, vod tenkova i delovi nemačkog 369. artiljerijskog

T

• 649- obalskog artiljerijskog puka, a u Bijelom Polju: izviđački, dopunski i pionirski bataljon i protivtenkovski divizion 369. legionarske divizije — drugi odbrambeni pojas;

I — južno od Mostara, od Jasenice do Mostarskog blata:

1 bataljon 369. legionarskog puka, jedan artiljerijski divizion i vazduhoplovne jedinice na aerodromu kod Radoča, a na liniji Kosmaj — Čitluk 4. bataljon 9. brigade 9. ustaško-domobranske divizije, radi sprečavanja prilaza Mostaru s juga i jugozapada, desnom obalom Neretve;

V — u Širokom Brijegu i na položajima od njega do Ljubuškog: 370. legionarski puk, 2. brdska brigada (1. i 3. bataljon). 9. ustaško-domobranske divizije, 2. bataljon 9. ustaške brigade iste divizije, jedan divizion 369. artiljerijskog puka, ustaška Crna legija, ustaška milicija i poljska žandarmerija.

Na prostoriji Široki Brijeg — Mostar, pored navedenih snaga, nalazili su se još 3. i 5. bataljon 9. ustaške brigade 9. ustaško-domobranske divizije i nekoliko manjih samostalnih jedinica.

Ukupno brojno stanje neprijatelja iznosilo je oko 15.000 vojnika, ne računajući pojačanja koja su za vreme operacije prispela iz Sarajeva.

Operacijski plan Štaba 8. korpusa, zasnovan na direktivama Vrhovnog štaba, predviđao je:

1) Glavne snage (9. i 26. divizija, Tenkovska i Artiljerijska brigada) ovladaće Širokim Brijegom, zatim će obuhvatiti Mostar sa severne i zapadne strane, nastupajući: 26. divizija pravcem Posušje — Široki Brijeg — Mostar, i 9. divizija pravcem Vitina — Buhovo — Široki Brijeg, sprečavajući intervenciju neprijatelja iz Mostara.

2) Devetnaesta divizija (ojačana 12. brigadom 29. divizije), nastupajući pravcem Ljubuški — Čitluk — Varda — Mostar, ovladaće zonom između Mostarskog blata i Neretve i obuhvatiće Mostar s južne strane; 29. divizija (ojačana 1. bataljonom Tenkovske brigade) ovladaće Nevesinjem, a zatim, nastupajući pravcima Nevesinje — Blagaj — Mostar i Kljuni — Donje Zimlje Bijelo polje, ovladaće neprijateljskim uporištima duž komunikacije Nevesinje — Mostar i obuhvatiće Mostar sa istočne strane.

I 3) Pošto se ovlada Širokim Brijegom, Ljubuškim, Čitlukom i Nevesinjem i okruži Mostar, preduzeti koncentričan napad na Mostar i onemogućiti neprijatelju povlačenje ka Sarajevu.

4) Jedanaesta brigada 29. divizije (na grebenu Prenja) zatvoriće pravac od Konjica, delovi 3. brigade 26. divizije zatvoriće pravac od Rakitna, a 4. brigada 9. divizije biće u korpusnoj I rezervi.

I

Brijeg Jedinice 8. korpusa odmah su preduzele pokrete. Do 6. februara potisnut je neprijatelj iz Ljubuškog, Čitluka i sa Trtle, te su divizije zauzele polazni raspored za napad na Široki Brijeg. (Skica br. 35).

Napad je počeo 6. februara. Pošto je slomila otpor neprijatelja pred Širokim Brijegom, 26. divizija je do 10 časova izbila na jurišni položaj ispred Manastira, Gimnazije i Duvanske stanice. Njena 12. brigada, koja je napadala sa severa, izbila je na liniju Cavar — Dubrava — Knešpolje, ali se, zbog protivnapada neprijateljskih pojačanja koja su stigla iz Mostara, morala povući na liniju Lončar — Mosor. Toga dana se odustalo od juriša na Široki Brijeg, a jedinice su se utvrdile na dostignutoj liniji.

Veći uspeh je postigla 9. divizija koja je imala da obezbedi 26. diviziju od neprijateljske intervencije iz Mostara i da napadne Knešpolje. Njena 2. brigada je ovladala položajem Gornji Gradac — Mosor, nastavila napad na položaj Mikuljača — Polog — Goranci — Bogodol i izbila u rejon Knešpolja. Na lom pravcu je neprijatelj, protivnapadom, povratio Mikuljaču i izbio u Vlasniće. Treća brigada 9. divizije očistila je prostoriju Jare — Uzarići — Turčinovići i zanoćila na liniji Ljuštica — Turčinovići.

Za to vreme je 19. divizija, u sadejstvu sa 12. brigadom 29. divizije, čistila sela od ustaša i milicije i izbila na liniju Kruševo — Ljuti Dolac — Biograci, dok su jedinice 29. divizije vršile pritisak na Bunu i Blagaj i pripremale se za napad na Nevesinje.

Noću 6/7. februara pristupilo se organizaciji napada na Široki Brijeg. Da bi 9. divizija mogla slobodno nastupati ka Knešpolju i Dubravi, 19. diviziji je naređeno da s njom sadejstvuje jednom brigadom na pravcu Uzarići — Knešpolje i osigurava mostobran na Lištici, a jednom brigadom da sadejstvuje u napadu 12. brigade 29. divizije i vrši pritisak pravcem Kruševo — Mostar. Jedna brigada 9. divizije imala je da prodre severno od Knešpolja, da se poveže sa 12. brigadom 29. divizije i preseče neprijatelju odstupnicu ka Mostaru.

Napad je produžen 7. februara. Uz podršku artiljerije i jednog tenkovskog bataljona, 11. brigada 26. divizije prodrle je u Manastir, dok je 1. brigada iste divizije zauzela Duvansku stanicu. Oko 13 časova obe brigade su prodrle u Široki Brijeg i do mraka, vodeći teške ulične borbe i odbivši nekoliko jačih protivnapada, odbacile neprijatelja ka Mostaru. Deveta divizija ustupila je delovima 19. divizije položaje oko Uzarića i napala Knešpolje s ciljem da preseče neprijatelju odstupnicu ka Mostaru. Ona je sa 12. brigadom 26. divizije ovladala Miku-

liačom i prodrla u Knešpolje. Pred veče je 26. divizija izbila do linije Lukovača — Donji Polog — Jastrebnika — Goranci, dok se 9. divizija zadržala na prostoriji Široki Brijeg — Knešpolje — Gornji Gradac. U drugom protivnapadu neprijatelj je ponovo ovladao Mikuljačom.

Pred frontom 19. divizije i 12. brigade 29. divizije, neprijatelj imao nameru da uporno brani položaj Keveljavača — Miljkovići — Varda — Jasenica. Naš napad je počeo 7. februara po podne. U oštroj borbi, 19. divizija zauzela je Rujišta i izbila na padine Dobroline, ali je zaustavljena pred Vardom (trigonometar 331). U borbama do 11. februara zauzeti su Humac i bunker na liniji Varda — Ponor, izvršen je prodor ka Miljkovićima i podišlo se aerodromu i Jasenici.

Na levoj obali Neretve 11. brigada 29. divizije izvršila je snažan pritisak na Konjic, vezujući neprijateljske snage ovog garnizona, a 14. brigada je, čisteći teren od raznih četničkih grupa, prodrla u podnožje Veleža; 10. i 13. brigada 29. divizije, s jednim tenkovskim bataljonom i artiljerijskim divizionom, prikupljale su se radi napada na Nevesinje, Bunu i Blagaj.

Oslobođenje Mostara Zauzimanjem Širokog Brijega i prodorom ka Miljkovićima, kao i pritiskom 29. divizije prema Konjicu i komunikaciji Mostar — Konjic, stvoreni su povoljni uslovi za napad na Mostar, pa je Stab 8. korpusa 12. februara odlučio da 26. divizija, podržana Tenkovskom i Artiljerijskom brigadom, izvrši napad pravcem Donji Polog — Mostar, a 19. divizija pomoćnim pravcem Varda — Mostar. Dvadeset deveta divizija imala je da zauzme Nevesinje i vrši pritisak istočno od Mostara, a 9. divizija da sa severa izvrši pritisak na liniju Raštani — Drežnica i odseče Mostarski garnizon od zaleđa. Pristigla 5. brigada 19. divizije zadržana je u korpusnoj rezervi, u rejonu Širokog Brijega. (Skica br. 36).

Za odbranu Mostara i njegove bliže okoline neprijatelj je angažovao jake snage: u rejon Drežnice privučen je iz Sarajeva ojačani 359. puk 181. pešadijske divizije; u Bijelom polju su se nalazili delovi nemačke žandarmerije, a na položajima Mačija Glavica — Mostarsko blato bio je bataljon za vezu i pionirski bataljon 369. legionarske divizije; severno i zapadno od Mostara nalazili su se glavnina 370. puka 369. legionarske divizije, nemački Brzi odred 48, 3. i 5. ustaški bataljon i 1. i 3. bataljon 2. brigade 9. brdske ustaško-domobranske divizije; na jugu, od Neretve do Mostarskog blata — 1. bataljon 9. ustaške brigade, jedan bataljon nemačkog 369. puka, dve baterije 369. artiljerijskog puka i dva protivtenkovska voda; u Mostaru, pored 49. bataljona crnih košulja »San Marko« i izviđačkog bataljona

369. legionarske divizije, nalazila se i glavnina 369. artiljerijskog puka sa četom tenkova, pod neposrednim rukovodstvom Štaba 369. divizije.

Napad je počeo 13. februara ujutru. Posle duže artiljerijske priprme, 26. divizija zauzela je Jastrebiniku, Podbile i Zovnicu. Zauzimanjem Zovnice ubrzan je pad Mikuljače i Keveljavače — glavnih neprijateljskih položaja za neposrednu odbranu Mostara. Zatim je 26. divizija, otklanjajući znatne prepreke, uz podršku tenkova savladala i otpor neprijatelja na Mikuljači.

Deveta divizija ovladala je položajima na liniji Domazeti — Crna stena i izbila na železničku prugu Mostar — Konjic porušivši je na nekoliko mesta.

Probijajući se između Varde i Mostarskog blata, 19. divizija i 12. brigada 29. divizije izbile su pred Orlovac i Gornju Jasenicu. Glavnina 29. divizije, posle dvočasovne artiljerijske pripreme, napala je Nevesinje, a delom snaga Bunu i Blagaj. Ojačana 10. brigada prodrla je uveče u Nevesinje i ujutru, 14. februara, oslobodila grad. Neprijateljske posade iz Blagaja i Bune povukle su se u Mostar, gonjene od 13. brigade 29. divizije.

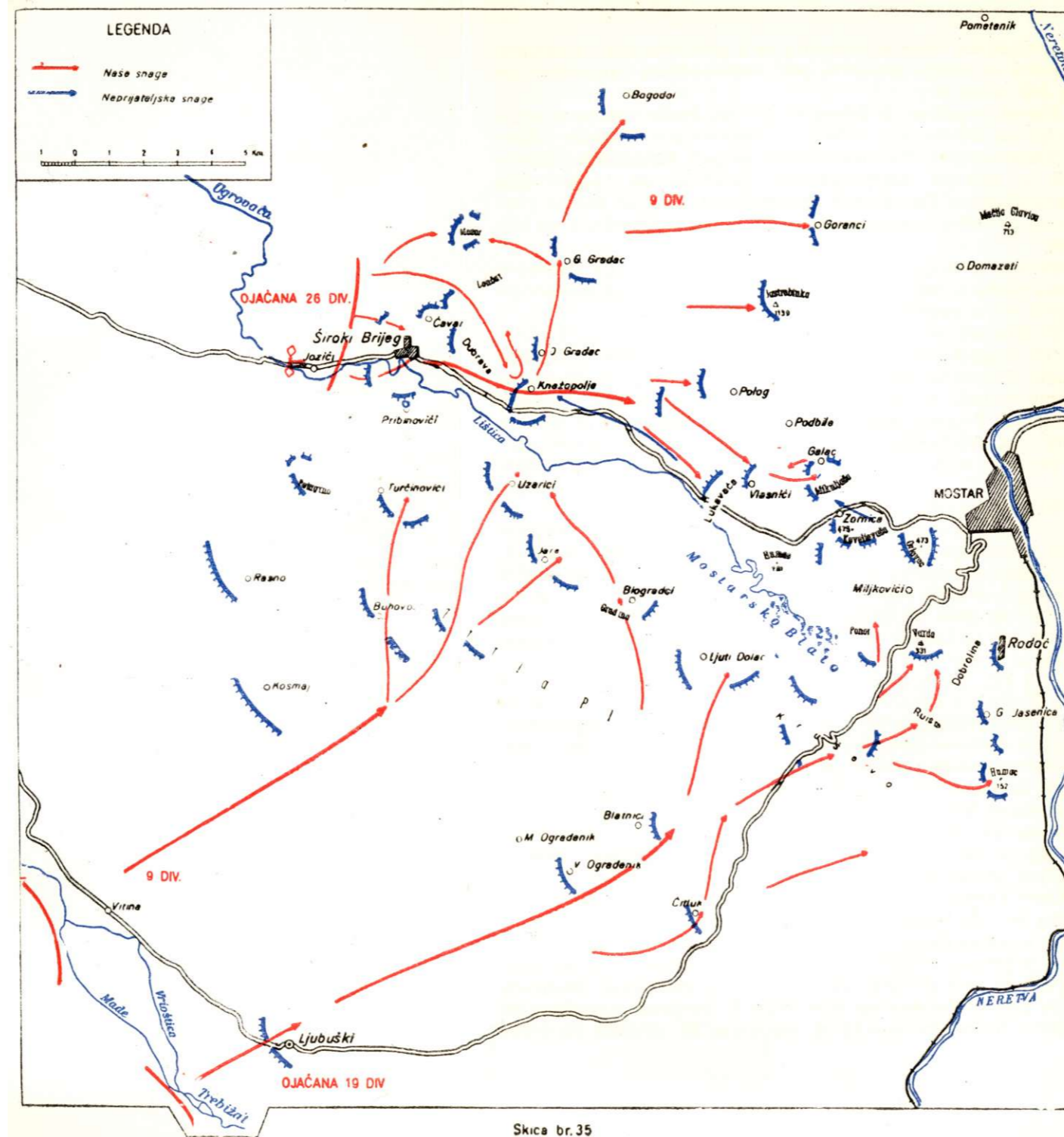
Napad je nastavljen 14. februara. Oko 13 časova je 26. divizija, uz tesno sadejstvo Tenkovske i Artiljerijske brigade, prodrla u zapadni deo grada i izbila na desnu obalu Neretve. Oko 18 časova tenkovi su prešli preko mosta, upali u istočni deo grada i zauzeli neprijateljski mostobran. Za njima su se prebacile i brigade 26. divizije i, sa 19. divizijom i Tenkovskom brigadom, do 19 časova očistile Mostar od neprijateljskih snaga.

Za to vreme je 9. divizija vršila pritisak prema Drežnici i Jadrini, a 11. 14. brigada 29. divizije — s leve obale Neretve prema Konjicu i Bijelom polju. Ali ove snage nisu uspele da preseku komunikaciju Mostar — Sarajevo, te se neprijatelj, pod našim stalnim pritiskom s leve i desne obale Neretve, povukao ka Ivan-sedlu, gonjen od jedinica 29. divizije.

Po završenoj Mostarskoj operaciji, 8. korpus se — prema opštem planu Vrhovnog štaba u pogledu završnih operacija — orijentisao ka severozapadu, pripremajući se za oslobodjenje Like, dok je 29. divizija vraćena u sastav 2. korpusa, koji se prikupljao prema Sarajevu.

Osmi korpus je uspešno izvršio zadatak. On je nadmoćnim snagama izvršio koncentričan napad na Široki Brijeg, najjače uporište u odbrambenom sistemu Mostara, a zatim i na Mostar, u kome je potpuno razbio neprijatelja. Međutim, neprijateljski gubici bili bi veći da je 9. diviziji, koja je radi šireg obuhvata Mostara bila prebačena na levo krilo 8. korpusa, naređeno da se jednom brigadom poveže sa delovima 29. divizije na levoj

BORBE ZA SIROKI BRIJEG (6-11-FEBRUAR 1945)

obali Neretve, čime bi se onemogućilo izvlačenje preostalih neprijateljskih snaga prema Sarajevu.

U ovim borbama je neprijatelj pretrpeo vrlo velike gubitke koji se više nisu mogli nadoknaditi, tako da su 369. legionarska i 9. ustaško-domobranska divizija do kraja rata imale u stvari samo po jedan ojačani puk.²¹

DEJSTVA U NEPRIJATELJSKOJ POZADINI

Krajem 1944. i početkom 1945. na delu jugoslovenske teritorije koji nije bio definitivno oslobođen, samostalno su dejstvovali sledeći korpusi NOVJ: u Slavoniji i Zagorju 6. i 10. korpus, u Bosni (uglavnom dolinom reke Bosne) 5. korpus,²² u Baniji, Kordunu, Pokuplju i Zumberku 4. korpus, u Lici i Gorskom kotaru 11. korpus, u Notranjskoj i Dolenjskoj 7. korpus, u Gorenjskoj i Slovenačkom primorju 9. korpus, a u Štajerskoj i Koruškoj jedinice 4. operativne zone.²³ Dejstva ovih korpusa bila su uglavnom usmerena na komunikacije kojima su Nemci vršili pokrete, dotur i snabdevanje trupa na jugoslovenskom frontu. Osim toga, ovi korpusi su dejstvovali i u cilju proširenja slobodne teritorije u pozadini neprijateljskog fronta.

Ovim dejstvima naročito su bile ugrožene komunikacije u dolini Bosne i Save, kojima je grupa armija »E« bila povezana sa jugoistočnim oblastima Rajha, kao i splet glavnih komunikacija kojima je grupa armija »C« u severnoj Italiji, dolinom gornjih tokova Save, Drave i Soče, bila povezana sa grupom armija »Jug« u Mađarskoj.

Usled toga je pozadina nemačkog fronta na jugoslovenskom ratištu postala krajem 1944. i početkom 1945. osetljivija, pa su Nemci bili primorani da za njeno obezbeđenje angažuju znatne policijske i kvislinške snage. Radi bočne zaštite savskog komunikacijskog pravca, oni su u Bosni i Hrvatskoj držali jaka uporišta Banja Luku, Bihać, Gospić i Karlovac (pored niza uporišta u Slavoniji), a u Istri i Sloveniji izgradili su nekoliko-

²¹ Prema našim podacima, gubici neprijatelja u mostarskoj operaciji iznosili su 5.636 mrtvih i 1.274 zarobljena vojnika, podoficira i oficira. Zaplenjeno je ili uništeno: 95 topova, 28 minobacača, 284 mitraljeza i puškomitraljeza, 4 tenka, 3.101 puška, 26 radio-stanica, 67 motornih Ivozila i nekoliko skladišta municije, hrane i drugog ratnog materijala. Gubici 8. korpusa i 29. divizije iznosili su: 515 mrtvih, 1.600 ranjenih i 336 nestalih boraca i rukovodilaca.

²² Borbe 5. korpusa NOVJ zimi 1944/1945. obrađene su u odeljku: Oslobođenje Travnika, str. 444—448.

²³ Dejstva 6. i 10. korpusa NOVJ opisana su u odeljku: Borbe na Dravi, str. 513—516.

•odbrambenih položaja po grupnom sistemu ojačane poljske fortifikacije, s ciljem da osiguraju vezu između grupe armija »C« i grupe armija »Jug«.

Dejstva 4. i 11. korpusa Početkom 1945, pod komandom Glavnog štaba Hrvatske, 4. i 11. korpus su nastavili aktivna dejstva. I neprijatelj je bio pojačao napade, s ciljem da snage ovih korpusa odbaci od komunikacija koje su ugrožavali. Jedanaestog februara on je — snagama od oko 3.000 vojnika,²⁴ koji su iz Bihaća krenuli jednom kolonom preko Zavalja i Baljevca a drugom preko Izačića — potisnuo iz rejona Vaganca 2. brigadu 8. divizije 4. korpusa, sutradan zauzeo Drežnik-Grad, a sledeća dva dana pokušao da spoji snage iz Drežnik-Grada sa snagama u Ličkim Jesenkama i ovlada komunikacijom između ova dva mesta, ali je intervencijom 35. divizije 11. korpusa (uz sadejstvo 1. i 2. brigade 8. divizije 4. korpusa) odbačen ka Bihaću i Ličkim Jesenicama. U protivnapadu, 14. februara, jedinice 13. i 35. divizije oslobodile su Ramljane. Osamnaestog februara odbijen je i napad neprijatelja ka Bijelom Polju i Velikom Frkašiću, posle čega se ovaj povukao prema Nebljusima i Lapcu.

Ostale jedinice 4. i 11. korpusa izvodile su akcije na komunikacijama u Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Istri, otežavajući manevre neprijateljskih snaga i njihove saobraćajne veze između Jadranskog mora i unutrašnjosti zemlje. Takođe, one su sprečavale neprijatelja da učvrsti svoje pozicije na liniji Bihać — Plitvice — Vrhovine. Time su bile ozbiljno ugrožene neprijateljske pozicije u dolinama Une i Kupe, a neprijatelj prinuđen da se jače angažuje u odbrani komunikacija i uporišta južno od Bihaća, Ogulilna i Karlovca. Takva dejstva su 4. i 11. korpus produžili i u martu, do početka operacija za konačno oslobođenje zemlje.

Dejstva 7. korpusa Glavni štab Slovenije odlučio je još krajem decembra 1944. da sa 7. korpusom dejstvuje na komunikaciji Ljubljana — Novo Mesto i onemogućiti prodiranje neprijatelja na slobodnu teritoriju u gornjem toku Krke i prema Suhoj krajini. U tom cilju trebalo je ovladati neprijateljskim uporištima na odseku Št. Vid — Novo Mesto. Njih su imali da zauzmu 15. i 18. divizija i Dolenjski •odred 7. korpusa, s tim da prvi cilj napada bude uporište Občine. U borbama od 1. do 3. januara neprijatelj je proteran iz Knežje

²⁴ Za taj napad neprijatelj je angažovao: 3. bataljon 847. puka, 1. i 2. bataljon 846. puka i protivtenkovsku dopunsku četvu 392. legionarske •divizije, jedan bataljon 17. brigade 13. ustaško-domobranske divizije i delove 4. bataljona 4. brigade 11. ustaško-domobranske divizije.

Vasi. Luže, Gumbišča, Stehanje Vasi, Korenitke i iz Trebinja, ali je u toku 4. januara, dovukavši ojačanja iz Ljubljane, protivnapadom povratio izgubljena mesta i odbacio 7. korpus od komunikacije. U drugoj polovini januara Nemci su preduzeli napade ka slobodnoj teritoriji i dolini Krke, vezali snage 7. korpusa i time osigurali prebacivanje svojih snaga iz Hrvatske prema Austriji, železničkom prugom Brežice — Zidani Most i drumom Brežice — Novo Mesto — Ljubljana.

Krajem januara neprijatelj je vršio samo manje ispade protiv jedinica 15. divizije, istočno i južno od Novog Mesta, i protiv jedinica 18. divizije, jugozapadno od Zužemberka. Ova divizija napadala je, krajem januara i u prvoj polovini februara, jako uporište Stransku Vas, ali bez uspeha. Noću 9/10. februara 15. divizija se prebacila iz rejona Novog Mesta u Suhu krajinu, a 18. divizija na ranije položaje 15. divizije. Na novoj prostoriji 15. divizija je 13. 14. i 17. februara opet bezuspešno napadala Stransku Vas. Posle toga je neprijatelj vršio manje napade radi uznemiravanja i radi dobitka u vremenu za izgradnju utvrđenih položaja i osposobljavanje oštećenih komunikacija. Međutim, već 28. februara počele su teške borbe protiv nemačkih snaga koje su se prikupile u dolini Save. Od 2. do 4. marta neprijatelj je na tu prostoriju prebacio delove 18. brdskog lovačkog puka sa pravca Radeče i po jedan domobranski bataljon (u dolini Temenice i oko Primskovog). Borbe su produžene do 8. marta, kada je 12. brigada sa Dolenjskim odredom ponovo prebačena u Suhu krajinu, u sastav 15. divizije.

Radi uspostavljanja veze između Kočevja i Zužemberka, Nemci su na perifernim područjima Suhe krajine prikupili jače snage i 10. marta, pravcima: Zagradac — Ambrus — Zvirče — Prebale, Zužemberk — Vrh — Sela i Polom — Smuka, napali 15. diviziju na položajima Vršiček — kota 503 — kota 516 — Smuka, ali su 13. marta odbačeni u Novo Mesto, Stičnu, Zužemberk, Dobropoljsku dolinu i Kočevje. U toku 20. i 21. marta i jedinice 15. i 18. divizije izvršile su međusobnu smenu, s tim što je 4. brigada 15. divizije ostala u Suhoj krajini, a 8. brigada 18. divizije u Beloj krajini. Dvadeset prvog marta neprijatelj je, u cilju zaštite komunikacija na desnoj obali Kupe, preduzeo napad u luku reke Kupe, između Karlovca, Donjeg Prilišča i Metlike. On je toga dana na desnoj obali Kupe napao 14. brigadu, Oficirsku školu Glavnog štaba Slovenije, Belokranjski •odred i Komandu Belokranjskog vojnog područja, primoravši ih da se, posle ogorčenih borbi, povuku na levu obalu Kupe. Do kraja marta neprijatelj se ograničio samo na ispade iz Kočevja, Ribnice, Velikih Lašča i Zužemberka prema 18. diviziji u Suhoj krajini i iz Novog Mesta prema 15. diviziji u podnožju Gorjanaca

Istovremeno su Nemci u Dolenjskoj i Notranjskoj pojačali radove na utvrđivanju odbrambenih položaja istočno od Sevnice (preko Bučke i Vinjeg Vrha) do Novog Mesta, na desnoj obali Krke (od Novog Mesta do Zužemberka), u rejonu Sv. Ane na planini Maloj gori, u rejonu Sv. Gregora kod Sodražice i na planinama Slivnici i Javorku. Na dotada nebranjenoj prostorijskoj između Zužemberka i Male gore, Nemci su obrazovali nova uporišta — u Kalu i Korinju.

Dejstva 9. korpusa Po završenoj neprijateljskoj ofanzivi u decembru, 9. korpus je početkom januara 1945. preduzeo napade s težištem u Vipavskoj dolini. Njegovi delovi oslobodili su 7. januara Col, a 21. januara, posle ogorčene borbe, i Trnovo, odbivši potom nekoliko neprijateljskih intervencija.

Grupisanjem jačih snaga na Krasu i u Vipavskoj dolini, neprijatelj je pokušao da ograniči dejstva 9. korpusa na Trnovski gozd i Banjšku planotu i odbaci ga od važnih komunikacija u Vipavskoj dolini. Nekoliko napada u toku februara 9. korpus je uspešno odbio, prelazeći u protivnapade na pojedina uporišta duž komunikacija. Posle toga se orijentisao na komunikaciju Gorica — Ajdovščina. Do prvih borbi je došlo 25. februara između Črniča i Potoča. I pored neuspeha, neprijatelj je sve jače napadao, ali opet bez rezultata. Tek 3. marta, kada su dobili pojačanja, Nemci su uspeali da prodru u Podgozd, Trnovo i Predmeju i da težište borbi prenesu na Trnovski gozd i u Cepovansku dolinu. Jedna neprijateljska kolona je 5. marta, preko Trnovskog gozda, stigla do Gornje Tribuše, odakle su je sutradan delovi 30. divizije odbacili u pravcu Velike Lažne. Neprijatelj se zadržao u Cepovanu, Lokvi i Predmeji do 9. marta, kada su ga jedinice 9. korpusa potisnule iz tih uporišta ka Vipavskoj dolini. Napad je nastavljen i sutradan. Jedinice 31. divizije zauzele su uporište Sv. Križ, ali su Nemci uspeali da se održe u Grgaru, Trnovu, Otlici i Colu.

Sredinom marta Nemci su u Slovenačkom primorju preduzeli poslednju ofanzivnu operaciju protiv 9. korpusa. Trinaestog marta su počeli izviđanje i pokrete u cilju zauzimanja polaznih rejona za opšti napad i manjim delovima prodrli na slobodnu teritoriju Trnovskog gozda i Banjške planote. U borbama koje su trajale od 16. do 18. marta, 30. i 31. divizija su uspele da ih potisnu sa ovog područja. Međutim, uvođenjem novih snaga, Nemci su 19. marta počeli da okružuju područje Cerkljanskog: sa zapada i juga 10. SS policijskim pukom, 3. bataljonom 15. SS policijskog puka, delovima 730. pešadijske divizije, delovima četničke Dinarske divizije i sa dva italijanska dobrovoljačka bataljona; sa istoka domobranskim snagama iz Do-

Limita Vipave i Ajdovščine; sa severa 22. SS policijskim pukom, delovima 14. SS rutenske divizije²⁵ i sa nekoliko landes-sicen-bataljona.

Posle teških borbi od 19. do 21. marta, glavnina 9. korpusa (30. divizija bez jedne brigade, 31. divizija i italijanska divizija »Garibaldi Natizone« bez jedne brigade) uspela je da se probije iz obruča i prebaci na prostorijskoj Vojsko — Banjška planota — Trnovo — Col, dok su severoistočno od Cerkna ostale u okruženju 19. brigada 30. divizije, italijanska brigada »Gramsci« (Gramsci) i Skofjeloški odred. Ove snage su vodile ogorčene borbe 23. i 24. marta na Blegošu i u rejonu Martinjeg vrha, a zatim su se iz okruženja probile prema Bohinju, gde su stigle krajem marta.

Protiv glavnine 9. korpusa, koja se probila na Trnovski gozd i Banjšku planotu, Nemci su 22. marta počeli nove ofanzivne akcije. U njima su, iz rejona Gorice, Kobarida, Tolmina i Mosta na Soči, bili angažovani: prema Grahovu i Podbrdu delovi 59. puka 24. brigade kraških lovaca i delovi SS brigade »Alpenforland« (Alpenvorland); pravcem Gorica — Grgar — Banjška planota 3. bataljon 10. SS policijskog puka, a iz Idrije prema Sebrlju 2. bataljon 10. SS policijskog puka i četnici. Sledećeg dana na Cerkljansko su prodrli i delovi italijanskog puka teritorijalne milicije i delovi 14. SS divizije. Posle borbi 23. i 24. marta, 2. brigada KNOJ-a uspela je da se probije sa Banjške planote na Kras. Za to vreme je jedan četnički korpus Dinarske divizije²⁶ poseo odsek Gorica — Col sa zadatkom da jedinica 9. korpusa, koje su bile ponovo okružene (sada na Trnovskom gozdu), onemogući proboj u Vipavsku dolinu. Naročito su teške borbe vođene na brdu Sinji vrh (4 km severoistočno od Ajdovščine), oko zaseoka Na Ogalcah (severno od Vojskog), kod Šebrelja, oko Zadloga i Male gore. Iscrpene, jedinice 9. korpusa bile su prinuđene da se povuku u šume Trnovskog gozda. Noću 30/31. marta 31. divizija (7. i 16. brigada i oko 400 ranjenika iz pokretnih bolnica) probila se preko Zadloga i Crnog Vrha na Javornik, zatim na sektor severozapadno od Postojne, a dve brigade divizije »Garibaldi Natizone« probile su se preko Cavena u rejon Podkraja. U toku idućih dana cela divizija »Garibaldi Natizone« prikupila se na prostorijskoj zapadno od Postojne radi prebacivanja u Notranjsku.²⁷ Dok

²⁵ Divizija je formirana od Rusina (Ukrajnaca) iz Prikrpatske Rusije, Galicije i Bukovine.

²⁶ Nije se mogla utvrditi jačina toga četničkog korpusa. U to vreme cela četnička Dinarska divizija (pod komandom popa Đujića) telala je oko 6.000 ljudi.

²⁷ Noću 16/17. aprila je divizija »Garibaldi Natizone« (u čiji je sastav u to vreme ušla 20. brigada »Trijestina d'asalto Garibaldi« iz sastava 30. divizije), sa oko 300 pokretnih ranjenika (iz čitavog 9. kor-

su se 31. divizija i divizija »Garibaldi Natizone« probile i» obruča gotovo bez borbi, 30. divizija (bez 19. brigade), 3. brigada 31. divizije, Stab korpusa, partijska i politička rukovodstva za Slovenačko primorje, pozadinske jedinice i ustanove i savezničke vojne misije nisu uspjeli te noći da se probiju. Ogorčene borbe s nadmoćnim neprijateljem produžile su ove naše snage 31. marta na Kozjim stenama i 1. aprila zapadno od Vojskog, kod Mrzle Rupe i u zaseoku Na Ogalcah. Tek noću 1/2. aprila one su se dolinom Trebuše probile na plato Sentviške gore, a sledeće noći ponovo su se prebacile na prostoriju Sebrlje Vojsko. Borbama na visoravni Sentviške gore završena je neprijateljska ofanziva, te su nemačke jedinice počele povlačenje u svoje garnizone.

Dejstva jedinica 4. U severnom delu Slovenije, uglavnom u Štajerskoj, dejstvovala su tada jedinice 4. operativne zone Glavnog štaba Slovenije (1, 2. i 13. brigada 14. divizije i 6. i 11. brigada Operativnog štaba).

Situacija je u toj pokrajini bila vrlo teška. Preko Štajerske su vodile komunikacije od stratejske važnosti, te su Nemci ulagali velike napore da ih obezbede.

Po zauzimanju Gornje Savinjske doline i uspostavljanju novih uporišta duž komunikacije Celje—Kamnik i u Moravškoj dolini, decembra 1944, Nemci su, radi ovladavanja komunikacijama Zagreb — Zidani Most — Ljubljana i Zidani Most — Celje — Maribor, preneli težište operacija prema dolini Save, na Kozjansko i u Zasavje. U to vreme su jedinice 4. operativne zone bile ovako raspoređene: 14. divizija na južnim padinama Mozirske planine, na Konjiškoj gori i na planini Boču; 6. brigada Operativnog štaba na prostoriji Mala planina (severno od drumca Kamnik — Gornji Grad), a njegova 11. brigada u južnom delu Tuhinja (južno od drumca Kamnik — Smartno); Koruški odred je dejstvovao, po bataljonima, severno od Celovca, u Rožu, Pođuni i rejonu sela Solčave; Kokrški odred — između planine Begunjščice i reke Kamniške Bistrice; Kamniško-zasavski odred — zapadno od sela Zagorja; Kozjanski odred — na Kozjanskom; Lackov odred — na planini Kozjaku. U prvoj polovini januara, zbog velikog snega, znatno je popustila obostrana aktivnost. Naše brojno slabe jedinice ograničile su se samo na rušenje pruga i napade na železničke transporte. Sredinom januara Nemci su jačim snagama predu-

pusa), prešla železničku prugu između Rakeka i Postojne i prebacila se u Notranjsku, izišavši iz sastava 9. korpusa. Divizija se zatim prebacila na Kočevsko, gde je krajem aprila od njenih jedinica formirana jedna brigada koja je sa brigadom »Fontanot« obrazovala novu diviziju »Garibaldi«.

ze li veću akciju u severozapadnom delu Kozjanskog. Do teških borbi je došlo 22. januara kod Dramlja i Konjiške gore, gde je 13. brigada 14. divizije pretrpela velike gubitke. U pokretu na pohorje, 13. brigada i delovi 2. i 11. brigade vodili su 24. januara borbu s nadmoćnim nemačkim snagama, a zatim su se prebacili: 13. brigada na južne padine Pohorja, 2. brigada na severne padine Pohorja, 1. brigada u rejon Velenja i Dobrne. Jedinice 6. i 11. brigade i dalje su dejstvovala u Moravškoj i kuhinjskoj dolini, a manjim delovima južno od Slovenjgradca.

Radi zaštite komunikacija kojima su se prebacivali iz pravca Zagreba i Varaždina, preko Štajerske, u Nemačku, kao i radi prihvata snaga čije se povlačenje sa Balkana i iz Mađarske očekivalo, Nemci su krajem januara i tokom februara znatno ojačali svoje snage u Štajerskoj. Od razbijenih divizija u Mađarskoj (8. tenkovske, 1. brdske i 31. pešadijske) i od Nemačka evakuisanih iz Vojvodine formirana je 31. SS divizija i raspoređena na prostoriji Celje — Slovenske Konjice — Pragersko — Ptuj — Maribor.²⁸ Na utvrđeni pojas duž Save i Sutle (Zidani Most — Brežica — Rogatec) prebačena je iz Austrije 18. pešadijska divizija, a na područje Maribora i Dravskog polja prebačena je iz Mađarske 14. SS rutenska divizija. Iz sastava 438. divizije za naročitu upotrebu prebačeni su: 618. puk iz rejona Celovca na prostoriju Celje — Trbovlje — Hrastnik, 319. dopunski puk i nastavni puk »Brandenburg« iz Skofje Loke u rejon Rogaške Slatine i 921. landesšicen-bataljon iz Kranja u rejon Litije. Osim ovih jedinica, u Štajersku je stiglo još nekoliko manjih dopunskih jedinica, a formirane su i nove jedinice »Folkssturme« (Volkssturm), ukupne jačine 8—10.000 ljudi.

Krajem januara, radi zaštite najvažnije železničke pruge Celje — Dravograd (pruga Celje — Maribor bila je većim delom uništena), Nemci su prikupili jače snage na prostoriji Slovenj-Gradec — Velenje — Soštanj i napali 14. diviziju. Svakodnevnih borbi, uz veće obostrane gubitke, vođene su do 9. februara. Naš napad počeo je 18. februara kod Zavodnje, Graške Gore i na Paškom Kozjaku. Zbog nedostatka municije i zbog jakog neprijateljskog pritiska, jedinice 14. divizije nisu postigle uspeh, te su noću 24/25. februara morale prebaciti na Cemšeničke planine. Za to vreme su 6. i 11. brigada Operativnog štaba i Kozjanski, Lackov i Kamniško-zasavski odred vodili saftio lokalne borbe.

U nameri da deo snaga prebaci preko Save u Dolenjsku, Stab 4. operativne zone je grupisao glavne snage (svih pet brigada) između Save, Savinje, drumca Blagovica — Vransko Celje i Moravške doline. Međutim, Nemci su već 28.

²⁸ Krajem februara prebačena je na prostoriju južno od Beča.

februara, iz uporišta u Moravškoj dolini, prodirući duž Save i rudarskih revira (Zagorje, Trbovlje), jakim snagama nap' na položaje naših brigada, te su se ove, posle žestokih borba koje su trajale ceo dan, povukle zapadnije, na prostoriju iznad Save, Kamniške Bistrice i drumu Kamnik — Motnik. Ift što su Nemci u toku 4. i 5. marta ojačali uporišta u Zasavju jačim snagama, Stab 4. operativne zone je odustao od plana da deo jedinica prebaci u Dolenjsku. On je ostavio 1. brigadu u Zasavju i prebacio 6. i 11. brigadu na sektor Menine planine, a 2. i 13. brigadu u rejon Smihel — Lepa Njiva (severno od MFI zirja). U tom rasporedu brigade su sačekale napad nemač" snaga koji je usledio 9. marta. Teške borbe vođene su do 18 marta, kada je pritisak neprijatelja popustio, jer se deo snaga 14. SS rutenske divizije počeo prebacivati u Gorenjsku, rr učešća u operacijama protiv 9. korpusa. Drugi deo snaga ove SS divizije preduzeo je 24. i 25. marta napad na 1. brigadu na Cemšeničkoj planini, kod Moravča i kod Zagorja, ali je odbijen.

Krajem marta se neprijateljska aktivnost ograničila na neposredno obezbeđenje komunikacija, ali su one zbog svakodnevno dejstva savezničke avijacije bile samo povremeno upotrebljive. Zeleznički saobraćaj skoro uopšte nije obavljani.

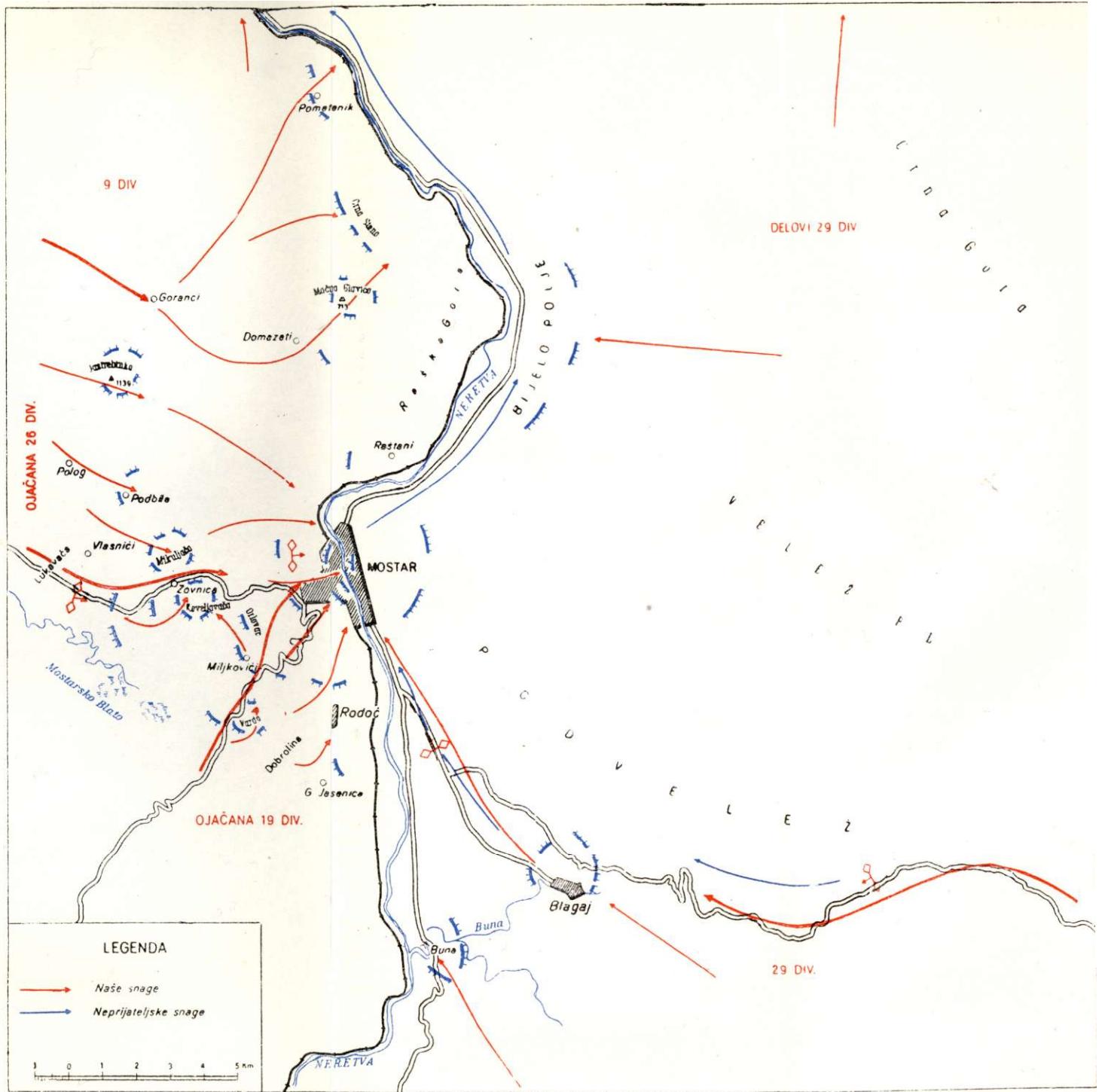
U toku zime 1944-45. izvršena je reorganizacija i preoruzanje glavnih snaga NOVJ. Sto se tiče dejstava, naše jedinice su tada uglavnom ometale povlačenje snaga grupe armija »E« ka južnim granicama Rajha i u Mađarsku, sprečavale stabilizaciju neprijateljskog fronta u Jugoslaviji i stvarale što povoljnije uslove za prelaz na završne operacije.

Na savskom pravcu, oslanjajući se na levo krilo III ukrajinskog fronta, 1. armija odbacila je neprijatelja s nekoliko odbrambenih položaja i do kraja 1944. izbila u širi rejon Vinko*! vaca, ali nije uspela da ovlada ovim važnim komunikacijskim čvorom koji je povezivao nemačke snage u dolinama Drine, Save i Drave. Iskusan u frontalnim borbama i tehnički nadmoćan, neprijatelj je uspeo da odbaci levo krilo 1. armije na levu obalu Bosute. Zatim ju je ojačani 34. armijski korpus potisnuo na liniju Tovarnik — Sid. Tako je neprijatelj stabilizovao front u Sremu, na liniji Mohovo — Batrovci, naslonivši se desno na Savu a levo na Dunav.

Treća armija, svojom 51. divizijom, uspešno je sadejstvovala sa delovima III ukrajinskog fronta Crvene armije pri forsiranju Dunava u rejonu Batine, a zatim, u decembru, na levom krilu III ukrajinskog fronta preuzela odbranu leve obale Drave.

?

OSLOBOĐENJE MOSTARA (13. i 14. FEBRUAR 1945)

Skica br 36

U januaru i februaru 1945. ona je na virovitičkom mostobranu, u sadejstvu sa 6. i 10. korpusom NOVJ, privezala za sebe jake nemačke snage i time doprinela da se početak velike nemačke protivofanzive u Mađarskoj, planiran za 20. februar, odloži do 6. marta.²⁹ U ovoj neprijateljskoj protivofanzivi njene jedinice su, uz sadejstvo jednog motociklističkog puka i jednog divizionu »kačuša« Crvene armije, severno od Valpova zadržale prodor snaga 91. armijskog korpusa i odbacile ih na desnu obalu Drave.³⁰

U istočnoj Bosni je 2. armija, stešnjena u uglu Drina — Sava, bila prinuđena da dejstvuje u više divergentnih pravaca, što je dovelo do rasparčavanja snaga. Usled njenih nedovoljnih operativnih mogućnosti uspeo je nemačkoj 22. pešadijskoj diviziji, mada uz velike gubitke, da se probije od Vlasenice do Bijeljine. Do kraja marta 2. armija je odbila više nemačkih napada od Doboja i Brčkog, očistila istočnu Bosnu od četnika i drugih kvislinških jedinica i stabilizovala front od leve obale Drine, pa južno od Bijeljine i Brčkog, do planine Ozrena (jugoistočno od Doboja).

U međuvremenu je 8. korpus NOVJ razbio nemačke snage u rejonu Mostara, oslobodio Mostar i otvorio neretljanski pravac za nastupanje ka Sarajevu.

U zapadnim i jugozapadnim oblastima, u pozadini neprijatelja, korpusi NOVJ uspešno su dejstvovali na neprijateljske komunikacije, garnizone i uporišta.

Krajem marta, pre početka velike ofanzive za konačno oslobođenje zemlje, glavne snage Jugoslovenske armije nalazile su se na liniji leva obala Drave (od Donjeg Miholjca do njenog ušća) — Srem (od Mohova na Dunavu do ušća Drine) — južno od Bijeljine i Brčkog — južno od Sarajeva — južno od Banje Luke — gornji tok Une — južno od Gospića — Karlobag na jadranskoj obali, oslanjajući se desno na trupe III ukrajinskog fronta Crvene armije. U Italiji saveznički front se u ovo vreme protezao linijom jezero Komakio — Bolonja — Toskanski Apenini.

U toku zime 1944'45. naše snage su dejstvovale pod vrlo teškim uslovima. Zbog naglog brojnog jačanja Armije pojavio se problem popune starešinskog kadra. Ovaj je pretežno popunjavan starim i iskusnim borcima, ali u pogledu stručnosti nije

²⁹ Nije utvrđeno da li je, i u kojoj meri, sa 3. armijom na virovitičkom mostobranu sadejstvovao jedan puk sovjetske 233. divizije, koji je 8. decembra 1944. bio prebačen na desnu obalu Drave.

³⁰ U toj protivofanzivi trebalo je da učestvuje pet divizija 91. armijskog korpusa (7. SS, 11, 104, 117. i 297), ali su, zbog aktivnosti naših armija, razbijanja 369. legionarske divizije kod Mostara i teške situacije u istočnoj Bosni, učestvovala samo tri divizije (11, 104. i 297).

1
mogao u potpunosti zadovoljiti zahtevima savremenog frontalnog rata, pogotovu u jednoj armiji koja je za vrlo kratko vreme bila popunjena velikim brojem mladih, neobučениh boraca i novim raznovrsnim teškim naoružanjem. Pojavio se i čitav niz problema u pogledu snabdevanja oružjem, municijom i životnim potrebama, koji su nastali usled naglog omasovljenja i preoružanja Armije, što je imalo uticaj na pokretljivost i manevarsku sposobnost jedinica. Najzad, dejstva su znatno otežavale i nepovoljne vremenske prilike (niska temperatura i dubok sneg) naročito u januaru, u planinskim predelima. Pa ipak je Jugoslovenska armija u ovom periodu izvršila svoj zadatak i krajem zime bila spremna za veliku prolećnu ofanzivu radi definitivnog slamanja neprijateljskog otpora.

II

RAD AVNOJ-a i NACIONALNOG KOMITETA OD OSLOBOĐENJA BEOGRADA DO OBRAZOVANJA PRIVREMENE VLADE

Sporazum Tito — Subašić od 2. novembra — Posle sporazuma Tito — Subašić zapadni saveznici su nastojali da se obrazuje zajednička vlada od predstavnika emigrantske vlade i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Četvrtog oktobra je Čerčil uputio maršalu Titu telegram u kome se žali da »nije učinjen progres ka obrazovanju jedinstvene vlade, koju bi vlada Veličanstva mogla zvanično priznati«. ³¹ Na sastanku u Moskvi 9. oktobra, deleći interesne sfere, ³² Čerčil i Staljin su se sporazumeli da se što pre obrazuje jedinstvena vlada u Jugoslaviji, i da u tom smislu upute poruku maršalu Titu i dr Ivanu Subašiću.

Pregovori između Nacionalnog komiteta i Subašića o formiranju jedinstvene vlade vođeni su u Beogradu i završeni sporazumom 2. novembra. Utvrđeno je da jedinstvena vlada za svoj rad do prolećnih izbora za konstituantu, kada će narod izraziti svoju volju u pogledu državnog uređenja, odgovara AVNOJ-u i da kralj Petar svoju vlast prenese na kraljevsko namesništvo (koje će predložiti Nacionalni komitet). Šesnaestog decembra Subašić je na sednici obavestio emigrantsku vladu o postignutom sporazumu i o saglasnosti saveznika da priznaju jedinstvenu vladu. ³³

Kralj nije prihvatio sporazum od 2. novembra. On nije priznao AVNOJ kao zakonodavno telo u zemlji, niti je prihvatio predloženu listu namesnika. O tome je izdao i proglaš 11. januara 1945. Istog dana je održao sastanak sa Grolom,,

³¹ Istorijisko odeljenje Centralnog komiteta SKJ, inv. br. 6770.

³² Winston S. Churchil, The Second World War, London, 1950, vol. VI, shap. XV, p. 198.

³³ U tom cilju su Ivan Subašić i potpredsednik Nacionalnog komiteta Edvard Kardelj 20. novembra 1944. posetili Moskvu.